

વર્ષ પ્રથમ

અંક ત્રીજો

શ્રી જૈન સત્ય- પ્રકાશ.

તંત્રી

શ્રીમનલાલ ગોકળદાસ

પ્રકાશક

શ્રી જૈનધર્મ
સત્યપ્રકાશક સમિતિ

C/o પાંજરાપોળ

અમદાવાદ.

(ગુજરાત)

“ I have come to conclusion that Jain religion is an extremely ancient religion independent of other faiths. It is of great importance in studying the ancient philosophy and religious doctrines of India.”

અર્થાત-હું નિર્ણય પર આવી ગયો છું કે “જૈન ધર્મ અત્યંત પ્રાચીન અને અન્ય ધર્મોથી પૃથક્ એક સ્વતંત્ર ધર્મ છે. એટલા માટે વિદુસ્તાનનાં પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાન અને ધાર્મિક જીવન જાણવા માટે તે અત્યંત ઉપયોગી છે.”

ડૉ. હર્મન જોકોથી.

મંગલાચરણ

પ્રાચીન

સમીક્ષાભ્રમાવિકરણ ઉં લાવણ્યવિજયજી મહારાજ

સંતપાલ વિચારણા આં શ્રી વિજયલાલજી સૂરિજી

દિગમ્બર શાસ્ત્ર કૈસે વર્ને મુનિ દર્શનવિજય

મથુરા કદય મુનિ ન્યાયવિજય

સરસ્વતી અને જૈનો સારાભાઈ નવાય

જિન-મંદિર મુનિ દર્શનવિજય

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨

સ્થાનિક રૂ. ૧૧

વાંચકોને

સાધુ સમ્મેલને નિમેલી પ્રતિકાર સમિતીના મુખપત્રરૂપે “જ્ઞેન સત્ય પ્રકાશ” માસિક શરૂ થયેલ છે. આ માસિકના ત્રણ અંકો આપના હાથમાં આળ્યા હશે તેની વિવિધ રસ ભરી સામગ્રી વાંચી આપને જરૂર સંતોષ થયો હશે. અમારી ભાવના છે કે માસિકની રસસામગ્રી ધીમે ધીમે વધારવી. પરંતુ અમારી એ મહેચ્છાઓ અને શુભ ભાવનાઓ ત્યારેજ ફલમૂત થઈ શકે કે જ્યારે તમારો મીઠો સહકાર મળે.

તો આપ સર્વે વાંચકોને વિજ્ઞાપિત છે કે તુરત આપને મોકલેલા કાર્ડો ભરી મોકલશો અને આપના મિત્રો તથા સનેહીઓને પણ આહક થવા પ્રેરણા કરશો. કેટલાએક સજ્જનોએ કાર્ડ ભરી મોકલી આપ્યાં છે. અને અમારા ઉત્સાહમાં વિશેષ જોર પ્રેર્યું છે. તે બદલ ધન્યવાદ. જેઓ બાકી છે તેઓ શીઘ્ર કાર્ડ ભરી રવાના કરવા વિનંતિ છે.

હવે પછીના મુખપૃષ્ઠ ઉપર આજથી બે હજાર વર્ષના સમયની પ્રાચીન ચીત્રકલાને અનુકૂળ ભાવવાહી સુંદર સ્કેચ આપવામાં આવશે. પૂજ્ય આચાર્યદેવો, વિદ્વાન સાધુઓ તથા ગ્રન્થ લેખકોના પ્રતિકાર, ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ, અને ધાર્મિક વિદ્વતા અને આકર્ષકભર્યા સુંદર લેખો આપવામાં આવશે.

વિશેષ માટે આ સાથેનો રસથાળ વાંચી કાર્ડ ભરી તુરત આહક નંબર નોંધાવશો. અમારા કાર્યને વિશેષ પ્રગતિશીલ બનાવશો

તન્ત્રી

મુદ્રક. કાન્તિજ્ઞાલ વાડીજાત્ર પરીખ, ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાનકારનાકા-અમદાવાદ.

णमो त्थु णं भगवओ महावीरस्स

श्री जैन सत्य प्रकाश

पुस्तक १

अंक ३

सिरि रायनयरमज्जे संमीलिय सव्वसाहुसंमइयं
पत्तं मासियमेवं, भव्वाणं मग्गयं विसयं ॥ २ ॥

विक्रम संवत् १९९१

वीर स्वयत् २४६१
आसे। भास

सने १९३५

शिखरिणी वृत्तत्रयम् ।

इतो लोभः क्षोभं जनयति दुरंतो दव इवो-
लसह्याभांभोभिः कथमपि न शक्यः शमयितुं ॥

इतस्तृष्णाऽक्षणां नुदति मृगतृष्णेव विफला ।
कथं स्वस्थैः स्थैर्यं विविधभयभीमे भववने ॥ १ ॥

गलत्येकाचिता भवति पुनरन्या तदधिका ।
मनोवाक्काये हा विकृतिरतिरोपात्तरजसः ॥
विपद्रतीवर्ते झटिति पतयालोः प्रतिपदं ।
न जंतोः संसारे भवति कथमप्यतिविरतिः ॥ २ ॥

सहित्वा संतापानथुचिजननीकुक्षिकुहरे ।
ततो जन्म प्राप्य प्रचुरतरकष्टक्रमहतः ॥
सुखाभासैर्यावत् स्पृशति कथमप्यतिविरतिं ।
जरा यावत् कायं कवल्यति मृत्योः सहचरी ॥ ३ ॥

समीक्षाभ्रमाविष्करण

लेखक—उपाध्याय श्रीमद् लावण्यविजयजी महाराज.

क्या साधु छाता भी रखे ?

बाधकतानुं बीज शुं ? तथा बाधबीज शुं छे ? बाधबीजमां पण तदप्राप्तियोग्ये चारितार्थ्यम् रूपबाधबीज छे अथवा तदप्राप्तियोग्येऽचारितार्थ्यं सति कृते चारितार्थ्यम् रूपबाधबीज छे. अथवा तदप्राप्तियोग्येऽचारितार्थ्यं सति कृतेऽचारितार्थ्यम् रूपबाधबीज छे अथवा तदप्राप्तियोग्येऽचारितार्थ्यं सति अपवाद-शास्त्रप्रवृत्त्युत्तरमुत्सर्गशास्त्रप्रवृत्तौ अपवादशास्त्रप्रणयनवैयर्थ्यसम्भवाना रूपबाधबीज छे ? बाधबीजमां पण क्या बाधबीजथो केटलो संकोच थाय छे अने फलितार्थ शुं निकले छे विगोरे विचारणा करवानो जरूर हती.

देवानां प्रिय ? लेखक! थोड़ी वार तहन सरलता लावोने तमारा हृदयने पुछो तो खरा के चेतन ! आमांनो तने केटलो बोध छे, जिनेश्वरदेवनी आज्ञा लोपवाथी जीव पापनो भागी बने छे अने जिनेश्वरदेवनी आज्ञा जणावहार ते शास्त्र छे. अने शास्त्रमां उपरथी जणातो शो अर्थ छे ? अने बीजानी खावे एक वाक्यता करवाथो शो बोध थाय छे अने ते बोधमां तमारा पश्न वाली वस्तुनो बाध

आवे छे के नहि विगोरे विचार जो लेखके कयो होत तो तेने आ लक्षणकार्यमां उत्तरवानी जरूरत रहैत नहि. परन्तु "बो दिन कव" वाचकवर्गनुं अमो ध्यानसे चीफ झीफ के जैन शास्त्रकारनी गम्भीर सूत्ररचना होवाने लहने ते वस्तु गीताथे ने आधोत रहेल छे एटला माटे नीचे प्रमाणे कहेवामां आवे छे.

गुरुमहअहीणा सव्वे सुत्तथा [गुरुमत्या धीनाः सर्वे स्वार्थाः] गुरु महाराजनी मतिने आधिज सर्वे पद अने अर्थो छे आ वाक्यने केटलाक जुदा रूपमां ल जाय छे अने कहे छे के मुनिओप पोताना स्वार्थने माटे अने पोताना सत्ता जमाववा माटे आ वाक्यने स्थान आपेल छे अने आ वाक्यने अनुसरवाथो जीवो सिद्धान्तनो ज्ञानथी वंचित रहो जाय छे. आह बोलनार के माननार जीवो हवे समज शकथे के गुरुगमना अभावे शी दश थाय छे अने शास्त्रकारना अभिप्राय केटलुं खुन थइ जाय छे मुग्धबालजीव ग्रन्थकारनुं तापर्य समज्या विना उलट अर्थ करी विराधकभावे दुर्गतिना भागो न बने तेनो खातर उपरोक्त वाक्य छे.

मुनिश्रीने स्वार्थ के सत्ता जमाववानुं वा-
की लेशमात्र पण काण्ड नही प्रदाने तो
उलटुं अनेक वाक्पत्र अजायकन कराले
खना रहस्य काडा आपवा पड छे
अने तेना चक्रामा तैथान काई पण लेवानुं
होतुं नथी. अधिकारी जीवोने सिद्धान्तना
ज्ञानयो वंचित राखवानुं पण
काई कारण नथी कारणके व्याख्याना-
दिकमा अधिकारी जीवोने सिद्धान्तना
रहस्यो समजावने सिद्धान्तना बानी
बनाववामा आइ छे. जेयाराते तत्व-
पिपासु आत्माश्रीने माटे उपरनुं वाक्पत्र
छे तेवा रीते प्रवचन कर्ता मुनिश्रीने
पण शास्त्रकारोए जयावित अने भवभोरु
रहेवाने माटे अनेक सुभाषितो समपनी
छे, अने तेमना उपर शासननो महाय
बोजो मुकेल छे. आ तथा वस्तुनुं सुदमद-
ष्टिथी निरोक्षण करता कहैवुं पडशे के
उपरोक्त वाक्पत्र व्याजयो अने
भावश्यकतावाळु छे. हुं निभयराते
कही शुकु छुं के वीतराग सिद्धान्त
अवाध्य अल अविचल छे जेने
माटे कालिकालसर्वेश भगवान् हेमचन्द्र-
सुरि महारज जेवाथा पण महावारदेवनी
स्तुति करता नीचि प्रमाणे विशेषण मुके
छे. 'अवाध्यसिद्धान्तम्'

सारांश ए छे के जैनश्वेताम्बर
मुनिश्री छत्र धारण करता नथी.
अने तेमना शास्त्रकारो पण छत्र
राखवानो ठेकाण ठेकाण निषेध करे छे
आ श्वेताम्बरजैन दर्शननो राजमार्ग छे.
तु नाना जनपद विहारो मुनिजने
कोई वखत कुंकणविजोरे देशमा भया
होय अने त्या निरन्तर अनगैल वर्षाद
पडतो होय आवा अवसरमा भन्दगलाना-
दिकना अनिवाध कारणो उपस्थित
थया होय. ने जो वाजा कोहपण
रीते निर्वाह न थइ शकता
होय त्यारे संयमगुणने लक्ष्यमां

राखीने संयमगुणनो वृद्धिने माटे छत्रक
ग्रहण बतावेल छे. अर्थात् कोईपण रीते
मुनिश्रीनो संयमगुण अवाधित रहे ते
थात लक्ष्यमां राखीने टीकाकार भगवन्ते
वीरुं व्याख्यात करेल छे ।

आ लेखके आगल पण आपवा-
दिक वस्तुने पकडोने तेना पर मन
ममता लखाणा लख्यां छे तेनो पण
जवाब अनुक अंशे आमां आवी जाय छे.
लेखके पोतानांज दिगम्बरशास्त्रोनुं जो
तथा प्रकारे अवलोकन कर्युं होत तो पण
तेमने आ लेख लखवानी जरूरत पडत
नहीं दिगम्बरोंने पण माननुं पडयुं छे के
अपवाद सिवायनो उत्सर्ग कल्याण-
कारी होइ शकता नथी. जुओ दिगम्बर
मनना प्रवचननार ग्रन्थनो वृत्ति 'तत्र
श्रयानपवादनिर्पक्ष उत्सर्ग इति परस्परं
सापेक्षोत्सर्गापवादरूपत्वात् स्याद्वादस्ये-
ति' अर्थात् परस्पर अपेक्षा राखता एवा
उत्सर्ग अने अपवादरूप स्याद्वाद होवाथी
अपवादरहित उत्सर्ग कल्याणकारी नथी.

आ प्रमाणे दिगम्बरदर्शनमां पण उत्सर्ग
सर्गनो जेम अपवादमार्गने पण स्थान
आपनुं पडयुं छे, स्थान आपनुं पडयुं छे.
एदहुंज नाह परंतु तेना विधानो
अने सेवनावा दृष्टान्तो पण
भोजुद छे. जुओ श्री गुरुदास
विरचित प्रायश्चित्त चुलिका 'लोक
अटालुमा तथा तेना पर नन्दिगुरुकृत
टीका 'वैयावृत्यानुमोदेऽपि तद्द्रव्य
स्थापनादिके । पथ्यस्यानयने सम्यक्
सत्ताहावुपसंस्थितिः ॥ ८८ ॥

टीका 'वैयावृत्यानुमोदेऽपि'
वैयावृत्त्यं शरीराहारोषधादिभिरुपकारक-
रणं तस्यानुमोदे मन्दगलानादिकारण
समाश्रयणादनुमतो च सत्याम् ।
'तद्द्रव्य स्थापनादिके' तस्य वैयावृ-
त्यस्य द्रव्याणां भाजनप्रभृतोनां स्था-
पनादिके निधानधावनबन्धनादिक्रिया-

विशेषे कृते । पथ्यस्यानयने आतुरोचिता-
हारविशेषोपढाकने च । सम्यक्-प्रयत्नेन ।
सप्ताहात्-सप्तरात्रादनन्तरम् उपस्थितिः ।
उपस्थानं प्रतिक्रमणं प्रायश्चित्तं भवति ।
उपवासोऽनुक्तोऽपि लभ्यते तद्विनाभा-
वात् प्रतिक्रमाणायाः ॥ ९८ ॥

भावार्य-शरीर आहार अने औषध
विगोरेथो उपकार करवो ते वैया-
वृत्य कहेवाय छे. मन्द अथवा
ग्लानादिक कारणने लईने वैयावृत्यनो
अनुमोदना करे छते तथा
वैयावचने माटे भाजनने स्थापन करवा
(पासे राखवा) धावा लुगडादिकथो
बांधवा विगोरे क्रिया करे छते, तथा
रोगाने लायक आहार लावो आपे छते
उपरोक्त कार्य प्रयत्नपुर्वक करे छते, सात
दिवस पछो तुरत प्रतिक्रमण नामहुं
प्रायश्चित्त लागे छे. जो के मूल श्लोकमां
उपवास कहेल नथो तो पण उप सिवाय
प्रतिक्रमण नाह थतुं होवाथो उपवास
पण समजी लेवो ।

हवे आमां विचारवा जेवुं ए
छे के दिग्म्बर मान्यता प्रमाण
भाजन राखवा, धावा, बांधवा, गोचरी
बोजे ठेकाणथो लाववो विगोरे अनुचित
छतां पण मन्दग्लानादिक कारणे सात
दिवस सुधी ते करवामां दोष नथो. तेम
जणाववामां आवेल छे. प्रथमना सात
दिवसमां पण जो दोष मान्यो
होत तो पछाना दिवसोनी जेभ
तेमां पण प्रायश्चित्त बतावत परंतु
बतावेल नथो तेथो प्रथमना सात दिवसोने
बाद कर्या छे, आ उपरथो स्पष्ट समजा
शकाय तेम छे के अनुचित कार्य कर-
वामां अपवादमार्गे दिग्म्बरो दोष गणता

नथो. आमां तो सात दिवस पछो प्राय-
श्चित्त बतावेल छे परंतु बोजा केटलाक
एक अनुचित कार्यमां प्रायश्चित्त
पण बताव्या नथो प्रायश्चित्त नथो
बतावेल एटलुंज नाह परंतु ते
कार्यकरवामांटे भार दइने कहेवामां
आवेल छे जुआ दिग्म्बरमतना प्रोचनि-
कृत छेदीपण्डप्रस्थनो १४२-१४३-१४४
-१४५ मां गाथाओ

जादे पुणपरवादि विवाइकरण
सण्णाससंबकचजाई । जायाई होज्ज
वरिसकालियजगस्स मज्झयारम्मि
॥ १४२ ॥ [यादे पुनः परवादिविवाइ-
करणसन्वाससंप्रकार्याणि । जातानि
भवति वर्षाकालयोगस्य मध्ये ॥ १४२ ॥]

तो देसतर गमणं चि न पडिसिइ
हवे सुविहिदाणं सयलरिसससघसमयक-
ज्जं करणज्जमेव जइ ॥ १४३ ॥

[तहिं देशान्तरगमनमपि न
प्रतिसिद्धं भवेत् सुविहितानाम् संक-
लपिसंबसमयकार्यं करणायमेव यतः
॥ १४३ ॥]

वारसजोयणमज्झे जादे सल्लेहण-
म्म साहहिं । धग्गामियभोयणसथाणाई
अकुणमाणेहिं ॥ १४४ ॥

द्वादशयोजनमध्ये जातायां सल्लेख-
नार्यां साधुभिः । एकं आभिकभाजनशयने
अकुर्वाणः ॥ १४४ ॥

जोरो गहिदम्मि वारसयालमज्झि-
म्मि होदि गंतव्यं । तेणव कमेणागंतव्यं
एसा पुराणाठ्ठी ॥ १४५ ॥

योगे गृहिते वर्षाकालमध्ये भवत
गन्तव्यम् । तेणव क्रमेणागन्तव्यमेव
पुराणार्थातः ॥ १४६ ॥

માવાર્થ. વઢી જો અન્યવાદોની સાથે વિવાદ કરવાનો હોય, સન્યાસ થવાનો હોય, તેમજ અન્ય કોઈ સંબંધનું કાર્ય ઉપસ્થિત થયેલ હોય તો ચોમાસામાં મુનિઓને વિહારનો નિષેધ નથી. કારણ-કે મુનિનું સંઘનું અને સમયનું પાઠાન્તરે સમુદાયનું કાર્ય અવશ્ય કરવા લાયક છે વાર યોગજનની અંદર કોઈ સલ્લેખના કરી હોય તો એક ગામના ભોજન અને શયન આ બે ક્રિયાને નહિ કરતાં એક ગામમાં ભોજન તો બીજા ગામમાં શયન એમ ત્વરાથી વિહાર કરતા મુનિઓએ યોગગ્રહણ હોય તો પણ વર્ષાકાલની અંદર જહું જોઈષ. અને તેજ ક્રમથી પાછા આવહું જોઈષ આવી પ્રાચીન મર્યાદા છે.

હવે અહીંયા જોવાનું એ છે કે દિગમ્બર માન્યતા પ્રમાણે વર્ષાકાલયોગમાં ગમન અનુચિત હોવા છતાં પણ કારણે ગમન કરવાનું વતાવે છે. ગમન કરવાનું વતાવેલ છે તેટલુંજ નહિ પણ તે વસ્તુ પર કેટલો ભાર મુકેલ છે તે જોવાનો સુબો છે. તથા કોઈ પણ હિસાબે વચ્ચે રાખવું નહિ આવા વિચારથી નિર્માણલા દિગમ્બર મતના શાસ્ત્રકારોએ વચ્ચે નહિ રાખવાના સન્ધર્મા પોતાના ગ્રન્થોમાં અનેક રીતે આંધો પહોળી ચર્ચાઓ ઉઠાવી પણ છેવટે તેમને નિરુપાય અપવાદ વેષ તરીકે પણ વચ્ચેને સ્વોકારવાં પડ્યાં. જુઓ દર્શનપાશ્રુતનો ટીકા—કર્તા દિગમ્બર શ્રુતસાગરસૂરિ કોડ્યમપવાદવેષઃ ? કલો કિલ મ્લેચ્છાદયો નગ્ન દ્વષ્ટોપદ્રવે યતોનાં કુર્વન્તિ તેન મળડપદુગે શ્રીવસન્તકોત્તિના ચર્યાદિવેલાયાં તટ્ટીસાદરાદિકેન શરીરમાચ્છાદ્ય ચર્યાદિકં કૃત્વા પુનસ્તન્મુચ્ચન્તીત્યુપદેશં કૃત સંચામિનામિત્યપવાદવેષઃ તથા નૃપાદિવર્ગોત્પન્નઃ પરમવૈરાગ્યવાન્ લિઙ્ગશુદ્ધિ-

રહિત ઉત્પન્નમેહનપુટદોષો લજ્જાવાન્ વા શીતાશ્વસહિષ્ણુર્વા તથા કરોતિ સોડ્યમપવાદલિઙ્ગઃ પ્રોચ્યતે । ઉત્સર્ગવેષસ્તુ નગ્ન એવેતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । કયો અપવાદવેષ છે એમ પ્રશ્નઉઠાવીને શ્રુતસાગરસૂરિ જણાવે છે કે કાલિયુગમાં મ્લેચ્છ વિગેરે લોકો નાગા દેહીને મુનિઓને ઉપદ્રવ કરે છે. માટે માંડવગઢમાં સ્વામી વસન્તકોતિષ મુનિઓને ઉપદેશ કર્યો હતો કે તટ્ટીસાદરનું લુંગડું પહેરી ચર્યાદિક કરીને પછો તેને મુકીદે. અથવા રાજાદિકવર્ગમાં ઉપત્પન્ન થયેલો પરમ વૈરાગ્યવાન્ લિઙ્ગશુદ્ધિરહિત લિઙ્ગપુટના દોષવાઢી અથવા લજ્જાલુ અથવા ઠંડી વિગેરેને નહિ સહન કરી શકનાર હોય તો તે કારણે તટ્ટીસાદરનાં લુગડાં પહેરે આ અપવાદવેષ કહેવાય છે. અને ઉત્સર્ગવેષ તો નાગા રહેવું તેજ છે. આ પ્રમાણે અપવાદમાર્ગે વચ્ચેધારણ કરવાનું દિગમ્બરોને માનવું પડ્યું છે.

હવે અહીંયાં જોવાનું એ છે કે નગ્નપણું એ દિગમ્બર મતનો પાયો છે. ષટલા માટે તેના મતનું નામ નિર્ગ્રન્થમત અણગાર વિગેરે નહિ રાખતાં દિગમ્બર મત ષટલે નગ્નમત એ પ્રમાણે રાખવા માં આવેલ છે. અને જ્યાં જ્યાં મુનિ નિર્ગ્રન્થ શ્રમણ સંચત વિગેરે શબ્દનાં વ્યાખ્યા કરવાં હોય ત્યાં ત્યાં ધીજા શબ્દોનો ઓછો પ્રયોગ કરતાં નગ્ન દિગમ્બર વચ્ચેરહિત વિગેરેને વચ્ચેમાભાવ સૂચક શબ્દોથી તેના ટીકાકારોએ વ્યાખ્યાન કરેલ છે. આ રીતે વચ્ચેના અભાવ ઉપર જેના દર્શનનો રચના છે એવા દિગમ્બરોને પણ કારણે વચ્ચે સિવાય આલો શક્યું નથી અને એ રીતે અપવાદમાર્ગે વચ્ચે સ્વીકારવાં પડ્યાં છે.

તથા શ્રુતસાગરસૂરિકૃત તત્ત્વાર્થવૃત્તિમાં નવમા અધ્યાયમાં આરાધના ભગવતીસૂત્રની સન્મતિથી મુનિઓને અપવાદમાર્ગે

काम्बल विगोरे पण राखवानुं कहेल छे तथा मुनिओए नागाज रहेवु जोइए आधा उद्धोपणा करनार दिगम्बरोने पण प्रसा सिवाय चाली न शक्युं त्वारे पोताना दर्शनना नग्नताना पायाने भजनुत राखवा माटे नग्नना अनेक भेदो कल्पाने ब्रह्मधारोने पण नागा गणी पोताना दर्शननी जड कायम मानी रुपान्तरथी बखनी छुटो पण अपायेली छे देखो दिगम्बराचार्य सोमसेनकृतत्रिवर्णाचारग्रन्थ अध्याय ३ त्रीजो श्लोक २१, २२, २३ एकवीश बाबोश अने त्रेवीश

अपवित्रपटो नग्नो नग्नश्चार्धपटः स्मृतः। नग्नश्च मलोनोद्ग्रासी नग्नः कोपीनवानपि ॥ २३ ॥

कसायवाससा नग्नो नग्नश्चानुत्तरी- यमान् अन्तः कच्छो वहिःकच्छो मुक्तकच्छस्तथैव च । २२ ॥ साक्षान्नग्नः स विज्ञेयो दश नग्नाः प्रकीर्तिताः । ॥ २३ ॥

दशप्रकारना नग्न कहेला छे, १ अपवित्र लुगडांवाळो २ अडधा लुगडांवाळो ३ मलीनबखवाळो ४ लंगोटी-वाळो ५ भगवा लुगडांवाळो ६ उपरना लुगडा विनानो ७ अंदरकच्छोटावाळो ८ बहारकच्छोटावाळो ९ कच्छोटा रहित १० साक्षत नग्न 'आभां' दश प्रकारनो नग्नानो कल्पनाओ करो छे.

तथा परिग्रहनां बावतमां कुन्दकुन्दा- चार्ये नीचे प्रमाणे जणावे छे जुओ सूत्र प्राकृत गाथा १८ मो

जहजायखसरिसो तिलतुसमेतं न गिहदिहत्येसु । जइ लेइ अप्पबहुयं तत्तो पुण जाइ णिगोदं ॥ १८ ॥ यथाजा-

तरुपसदशस्तिलतुषमात्रं न गृह्णाति हस्त- योः यदि लाति अल्पबहुकं ततः । पुनर्याति निगोदम् ॥ १८ ॥ नग्न मुनि तलना फोट- रा जेटली वस्तु पण पोताना हाथे ले नाहि. जो थोडी अथवा झाडी वस्तु ले तो मनोने निगोदमां जाय आ प्रमाणे कुन्दकुन्दाचार्ये जणावेल छे. आनी टोकामां श्रुतसागरसुरि लेखे छे के आनो उत्सर्ग- छे अने अपवाद्दमार्ग इन्द्रनन्दिनीए नीचे प्रमाणे जणावेल छे.

क्वचित् कालानुसारं सुरिद्रव्य- मुपाहरेत् । गच्छपुस्तकवृद्धयर्थ- मथाचितमथाल्पकम् ॥ १ ॥ कोइ ठेकाणे कालने अनुसारे आचार्य गच्छ अने पुस्तकनी वृद्धिने माटे नाहि मागेलुं एवु अल्प एटले थोडुं थोडुं द्रव्य उपाडी ले आ प्रमाणे दिगम्बराचार्यने कारण विशेषे अथाचित द्रव्यानी पण छुटो मुकवां पडी छे. आवीरीते दिगम्बरशा- खमां अनेक अपवादो आपवा पडेल छे. कारणे लोढाना उपगरणो पण दिगम्बर- मुनिओने स्वीकारवा पडयां छे. कारण के लोढाना उपगरण खोवायानां प्रायश्चित दिगम्बर ग्रन्थमां बतावेल छे, जो लोढा- ना उपगरणो राखवानाज न होय तो खोवावानो वातज शानी होय.

आवी रीते दिगम्बर दर्शनमां अनेक प्रकारे अपवादो बतावनामां आवेला छे. तेना तरफ आंख मीचामणां करीने बीजानां अपवादिक वस्तुने मुख्य मार्गनुं स्वरुप आपालोकोने उंधा पाटा बंधाववा प्रयत्नशील थयेल दिगम्बर लेखक समो- क्षाकार आवा अनुचितकार्यथी बचो एवी अपवित्र भावना साथे हाल आ लेखने समाप्त करुं छुं ॥ इतिशम् ॥

સંતબાલની વિચારણા

અને

મૂર્તિપૂજા વિધાન

લે. આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિનયલલિપિસૂરિજી મહારાજ

સન્તબાલ મૂર્તિપૂજાના નિષેધક લોકાશાહથી સેંકડો વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયેલા પૂજ્ય શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પૂજ્ય શ્રીજગન્ન્યાંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ આદિ મહાપુરૂષોને પણ મૂર્તિના નિષેધક તરીકે લાખી સૂત્ય વસ્તુનો જખરદસ્ત અપલાપ કરવાનું મહાપાપ વહોરી રહ્યા છે. તે પૂજ્ય પુરૂષોએ મૂર્તિસેવાની ધગશથી તે વિષયનું સુંદર સાહિત્ય સમર્થ્યું છે, તે સન્તબાલ જોતા નથી અને ચૈત્યવાસીઓનું ખંડન કરનાર તે પૂજ્ય પુરૂષોનું સાહિત્ય જોઈ જાણે તે પૂજ્ય પુરૂષો ચૈત્યનું ખંડન કરનાર હતા એવું ભરડી નાંખ્યું છે. આમ મગ બાજરી ભેગા ભરડી ખરેખર સન્તબાલે સમજી સમાજમાં પોતાની કીંમત અંકાવી છે. કેમકે ઉપરોક્ત પ્રાતઃસ્મરણીય પૂજ્ય પુરૂષોએ તો ચૈત્યવાસનો નિષેધ કર્યો છે નહિ કે ચૈત્યપૂજનો. શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનો રચેલ પંચાશક નામનો ગ્રન્થ જીવો જેમાં પ્રભુની સેવામાં હીરા મોતી પદ્મા માણેક આદિ ઉત્તમોત્તમ પદાર્થો ચઢાવવાનું

ફરમાન છે. કારણકે પ્રભુસેવાથી ખીજું કોઈ ઉત્તમ કાર્યજ નથી. આમ પ્રભુપૂજાની પવિત્ર ભાવના રૂપ ઝરણાંને વહાવી જગતને પવિત્ર બનાવનારા મહાત્માઓને પૂજના પવિત્ર ઝરણાંને બંધ કરી કુચુક્તિઓની ગંદી ગટર વહાવનાર લોકાશાહના પ્રકરણમાં યાદ કરવા તે દુર્ગંધવાદી વસ્તુઓના લીસ્ટમાં સુંદર અત્તરોની નામાવલિને દાખલ કરવા જેવું છે. કારણકે તે પુરૂષોએ ચૈત્યવાસ કરી રહેલા અને દેવદ્રવ્યની આવક ખાનારા શિથિલ નેષધારીઓનું ખંડન કર્યું છે. અને એજ મહાપુરૂષોના ભગીરથ પ્રયત્નના પ્રભાવે અત્યારે તે ચૈત્યવાસ નામશેષ (Dead) થઈ ગયો છે. એવા ચૈત્યવાસને કોઈ પણ મૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબર જૈન સાથે માનતો નથી અને હાલ તેની અર્થા પણ નથી. વળી કવિ નાનાલાલના નામથી લોકાશાહના ખીજા સાથી વલ્લભાચાર્ય અને ત્રીજા સાથી સ્વામીનારાયણને લખ્યા છે. તે હડહડતું જીવું છે. કારણકે તે સમાજે મૂર્તિપૂજાના અનન્ય ઉપાસકો છે. મનપૂજા ઉત્તમ છે તેવી માન્યતા તો દરેક મૂર્તિપૂજકો પણ ધરાવે છે. મનશુદ્ધિ

સંતબાલની વિચારણા અને મૂર્તિપૂજા વિધાન

૬૫

પૂર્વકની પૂજનેજ પ્રભુઆગમે વધાવી લીધી છે. તેથી મૂર્તિપૂજનો નિષેધ થતો નથી, દાદુ, કબીર, નાનક અને લોંકાશાહ જેવા અવળી મતિના ઉત્પન્ન થાય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

અનાદિકં જગત્ છે. સત્ય અને અસત્ય અનાદિનાં છે. એટલે અસત્યને પણ પ્રાચીન હોવાથી વધાવી લેવાય નહિ, અને કદાચ વ્યક્તિની અપેક્ષાએ સત્યવસ્તુ આદિ વાલી સિદ્ધ થાય તેથી તેને દૂર કરી શકાય નહિ. એક માણસ અવળે રસ્તે ચઢી જાય છે ત્યારે તેના માટે એ પક્ષે ઉભા થાય છે. એક સજ્જન કહે છે કે આ અવળે રસ્તે ચઢી ગયેલ છે. અને બીજે એનો ભક્તપક્ષ કહે છે કે નહિ તેમણે આ રસ્તો ખરો શોધી કાઢ્યો છે. ત્યાં કોઈ મ યસ્થ અને રસ્તાનો જાણકાર હોય તે તો સમજી શકે છે કે અવળે રસ્તે ચઢી ગયેલાનાં વખાણ કરનારા તેના જેવાજ છે. બાકી ભક્ત તો અવળે રસ્તે ચઢેલાઓની નામાવલિ ઢુંઢતો કરે છે. તેમ સંતબાલે પણ દાદુ દયાનંદ, કબીર અને નાનકની નામાવલી સુકવા માંડી તેથી લોંકાશાહ સીધે રસ્તે ચાલનાર છે તેમ કહી શકાય નહિ. કારણકે તેઓ મૂર્તિપૂજના અને દેવ ગુરૂ ધર્મના કંટર વિરોધી છે અને એવાઓની પ્રશંસા કરવી એ તો ડપ્ટાણાં વિવાદેષુ ગીતં ગાયન્તિ ગર્દભા:પરરુપરં પ્રશંસન્તિ અહોરુપમહાધ્વનિ: એ શ્લોકના ભાવાર્થને અનુસરવા જેવું છે અને તે સન્તબાલ જેવા વિદ્વાનને શોભે એવું છે.

વિદ્વાન વર્ગ તો સહેજે સમજી શકે એમ છે કે પોતાની લખવાની રીત

અંધ થઈ ગઈ અને તેથીજ કોઈપણ રસ્તે વેરની વસુલાત કરવા તેમના દ્રેષી-લેબ્ધમાંથી મૂર્તિના નિષેધનો નવો પંથ નીકાલી પ્રભુનિંદક બની બીચારા જીવન હારી ગયા અને 'તાતસ્ય કૃપોડ્યમિતિ બ્રુવાણાઃ ક્ષારં જલં કાપુરુષાઃ પિવન્તિ' હમારા બાપનો કુવો છે એમ બોલતા કાયર પુરુષોજ ખારા પાણીને પીએ છે એ વાક્યને ચરિતાર્થ કરી તેમની જુઠી પ્રશંસા કરનારા હારી રહ્યા છે.

શ્રી ભગવતીસૂત્રના પહેલા શતકના પહેલાજ ઉદ્દેશમાં નમો વંમોષ્ લિવિષ એ સૂત્ર મૂર્તિપૂજને સારીરીતે સિદ્ધ કરી રહેલ છે. પ્રભુના આગમશાસ્ત્રોમાં જ્યારે અક્ષર રૂપ લીપિને પણ જ્ઞાનનું કારણ હોઈ નમસ્કાર કરવામાં આવે છે કે જે માત્ર કાગળ અને સાહીથીજ બનેલ હોઈ જડ ગણાય છે અને તે લીપિને તો સ્થાનક વાસી પણ નમસ્કાર કરે છે તો પછી પરમાત્મા સ્વરૂપ સમ્યક્ જ્ઞાન આપનાર પ્રભુમૂર્તિ નમસ્કાર કરવા લાયક કેમ ન ગણાય ? નિશાળમાં ભૂગોળથી જે જ્ઞાન નથી થઈ શકતું તે જ્ઞાન નકશાથી થઈ શકે છે અને નકશો પણ જડ છે. આ બધી વાતો કેમ ભલી જવાય છે.

હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ માત્ર ચૈત્યવાસી સાધુ પૂજા કરે તે પૂજને તથા તેમના ચૈત્યવાસને ઠેકાણે ઠેકાણે નિષેધ છે. બાકી શ્રાવક શ્રાવિકાને માટે તો પુષ્પાદિ દ્રવ્યથી પૂજને અવશ્ય કરાણીયરૂપે લખે છે. આમ હોવા છતાં પણ જૈનપ્રકાશમાં અજ્ઞાની મનુષ્યો હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના અ-

ન્થોના પાઠો આપે બંધ છે અને અધે
 ચુંદે થોથે ધાન જેસે ગુરુ વૈસે જજમાન
 ના સિદ્ધાંતને સત્ય કરી બતાવે છે. જે
 હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ પ્રભુમૂર્તિની
 પૂજા પુષ્પાદિ શ્રેષ્ઠ દ્રવ્યથી શ્રાવકો કરી
 શકે છે એ સિદ્ધાંતના પ્રખર હિમાયતી
 છે ને તેઓશ્રી કૃપાબનના દૃષ્ટાંતથી
 દ્રવ્યપૂજામાં થતી હિંસાનું વારણ બતાવી
 અર્પવ ધર્મના લાભનું તારણ કાઢે છે.
 તેમના નામે આવા ખોટા ગપગોળા
 ગબડાવવા એ નરી કુટીલતા છે. અને
 મૂર્તિના લુપ્તક લોંકાશાહ જેવાના પ્રક-
 રણમાં મૂર્તિના હિમાયતીનું પવિત્ર નામ
 લાવવું એ અસતીના પ્રકરણમાં સતીનું
 નામ લેવા જેવું છે. અને એમ કરવાથી
 સતીઓને અન્યાય મળે છે તેવીજ રીતે
 સન્તબાલે ઠેકાણે ઠેકાણે મૂર્તિના અન-
 ન્ય ઉપાસકો અને પ્રભુમાર્ગની અઠંગ
 સેવા કરનારાઓનાં નામ મૂર્તિ નિષેધક
 લોંકાશાહના જીવનમાં દાખલ
 કરી તે મહાપુરુષોને ભયંકર
 અન્યાય આપ્યો છે. વળી રાયપસેણી.
 જીવાભિગમ ભગવતી આદિ સૂત્રોમાં
 સ્થળે સ્થળે પ્રભુમૂર્તિના પાઠો હોવા
 છતાં ૪-૮-૩૫ ના જૈનપ્રકાશમાં લખ-
 મશી શેઠ અને લોંકાશાહનો કલ્પિત સંવાદ
 ખડો કરી ૧૧-૮-૩૫ ના અંકમાં લોંકા-
 શાહ ના મુખમાં એવા શબ્દો મૂક્યા
 છે “લોંકાશાહે ઠંડાપેટે જવાબ આપતા
 કહ્યું ‘કે જૈનઆગમમાં ભગવાન મહા-
 વીરે અને તેમના ગણધરોએ કયાંય પણ
 મૂર્તિપૂજાનું વિધાન કર્યું હોય તેવું મેં
 જોયું નથી. હજી વાક્ય પુરૂ કરે તે

પહેલાં લખેમશી અકળાઈને બોલી ઉઠયા
 હે. હેં લોંકાશાહ આ શું કહો છો ?
 આપણા બધા ગુરૂ તો કહે છે કે શાસ્ત્રમાં
 તો ઘણું સ્થળે અધિકાર છે. મૂર્તિપૂ-
 જાના આલંબન સિવાય આગળ વધીજ
 શી રીતે શકાય ? તો તે આગમ પાઠી
 ગુરૂ દેવો ખરા કે તમો ખરા ? લોંકાશાહ
 આચારાંગસૂત્ર, સૂચગડાંગ, ભગવતિ અને
 દશવૈકલિક વિગેરે શાસ્ત્રોના પાઠો બતા-
 વીને પૂરવાર કરી બતાવ્યું કે મૂર્તિપૂજા
 જૈનશાસ્ત્રમાં કયાંય નથી. ”

સન્તબાલે આ ગાલપુરાણ રચતાં
 કમાલ કરી છે અને તેથી પણ
 આગળની ધમાલ જુદી છે. અરે
 સંતબાલજી જરા વિચારશો કે ?
 જે આચારાંગસૂત્રની નિર્યુક્તિ, ટીકા
 પ્રભુમૂર્તિના દર્શનથી સમ્યક્ત્વની નિ-
 ર્મળતા બતાવે છે તથા તીર્થકરોની
 જન્મભુમિ, દીક્ષા જ્ઞાનોત્પત્તિ અને નિ-
 ર્વાણભુમિ આદિ સ્થળે યાત્રાદર્શન અને
 પૂજનને સમ્યક્ત્વને નિર્મળ કરનારાં કલાં
 છે. તે આચારાંગસૂત્રના પાઠોથી મુતિ
 નિષેધ કરનાર લોંકાશાહની સુર્યના પ્રકા-
 શને નિષેધ કરનાર ઘૂવડના જેવી દશાકેમ
 ન મનાય ? લોંકાશાહ કેવળ સમજ
 વગર મૂળ ગગડાવી ગયા હશે. અને
 લખમશીના ઠેકાણે તેમના સામે કોઈ
 કાટપુતલી ઉભી કરી દીધી હશે.

હવે સૂચગડાંગ સૂત્ર ઉપર વિચારીએ
 તો તેમાં પણ અભયકુમારે આર્દ્રકુમારઉપર
 પ્રભુની મૂર્તિ મોકલી છે, જેના દર્શનથી
 આર્દ્રકુમારને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થાય
 છે, પૂર્વનો જન્મ યાદ આવે છે. અને
 તે કલ્યાણ કરનારી પ્રભુમૂર્તિના પ્રભાવે

સંતબાલની વિચારણા અને મૂર્તિપૂજા વિધાન

૬૭

સમસ્ત પાપાચરણનો ત્યાગ કરી સુસં-
યમી બની મુક્તિમાર્ગ જોળી લે છે.
આવી કલ્યાણ કરનારી પ્રભુમૂર્તિના
અધિકારને જાણવા જોગી સંસ્કૃત જ્ઞાન-
ની ગંધ પણ તમારા લોંકાશાહમાં નહિ
હોય એટલેજ કહી દીધું હશે કે ‘જુઓ
આ સૂચકાંગમાં પણ મૂર્તિપૂજાનો
વિષય નથી.’ જે જૈન સૂત્રનો આખોય-
દારોમદાર મૂર્તિપૂજા ઉપર છે. અને
તેમાં મૂર્તિ નથી એમ કહેવું તે દુનિ-
યામાં સૂર્ય નથી એમ કહેવા જેવું
સંતબાલને શું નથી લાગતું ?

ટીક હવે આગે ચાલો.
ત્રીજું નામ લોંકાશાહે લગવતીજીનું
લીધું છે. તે તેના પહેલા
શતકમાં પહેલાં ઉદ્દેશમાં નમોવંમીલિપિષ
એ પાઠનું આગળ વર્ણુન થઈ ગયું છે
હવે બીજા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશમાં
તુંગીયા નગરીના શ્રાવકના અધિકારમાં,
શતક ત્રીજું ઉદ્દેશો પહેલો ચમરેન્દ્રના
અધિકારમાં, શતક બારમામાં સંખ
પુષ્કલીના અધિકારમાં, શતક તેરના
ઉંશા સાતમામાં ઉદાયન રાજા અને
પ્રભાવતિના અધિકારમાં, શતક વીશમામાં
ઉદ્દેશા નવમામાં જંઘાચારણના અધિ-
કારમાં પ્રભુમૂર્તિની સારી પેઠે સિદ્ધિ
થઈ શકે છે. આવા અનેક પાઠો એકજ
સૂત્રમાં હોવા છતાં તે સૂત્રના નામે પ્રભુ
મૂર્તિનો નિષેધ કરવો ને કદાચહી બની
પોતાનો કક્કો ખરો કરવાની ધૂનમાં ચદ્દા
તદ્દા બકી દેવું એના જેવી બીજી બાલી-
શતા કઈ ?

ચોથા સૂત્રનું નામ દશવૈકાલીક
લખ્યું છે તેમાં પણ મૂર્તિપૂજા નથી
એમ લોંકાશાહે લખમશીને જણાવ્યું.
પરંતુ લખમશી કેવી શક્તિવાળો હશે તે
અત્યારે આપણને શી ખબર ? યદિ
લખમશી હોંશિયાર અને વિદ્વાન હોત
તો જરૂર લોંકાશાહની સાન ઠેકાણે
લાવત અને કહેત કે સાહેબ ! દશવૈકા-
લિકથી તો પ્રભુમૂર્તિનું બહુ માન કરવું
ચોક્કળી રીતે સિદ્ધ થાય છે. કેમકે તેમાં
સાક્ષ લખ્યું છે કે જ્યાં સ્ત્રીની મુર્તિ
હોય ત્યાં સાધુ જિતરે નહિ. માત્ર સ્ત્રીની
મૂર્તિવાળા ઉપાશ્રયમાં સાધુને નહિ
રહેવાની પરવાનગી આપનાર દશવૈકાલિ-
કથી સારી પેઠે સમજાય છે કે યદિ
સ્ત્રીનું ચિત્રકામ વિકારને પોષી શકે તો
વીતરાગની મૂર્તિ વીતરાગતાને કેમ
નહિ પોષી શકે ? આમ વિચાર કરતાં
સંતબાલજીનું લખાણ આખું કલ્પિત
સિદ્ધ થાય છે. અને આગળ હું લખી
ચુક્યો છું કે આ એક તરેહની નોવેલ
છે. જેમ જેમ હું તેમની કલ્પનાના મોજાં
આગળ આગળ નિહાળતો જાઉં છું તેમ
તેમ મારો તો વિશ્વાસ દૃઢ થતો જાય છે
કે કેવળ સંતબાલનું હૃદય એજ લોંકાશાહ.
વળી લોંકાશાહના મોઢામાં “વેદ ધર્મના
ગીતા નામના ગ્રન્થમાં માનસિક પૂજાની
પ્રશંસા કરી છે અને તે આરાધવાથીજ આ-
ગળ વધી શકાય છે તેમ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું
છે” આવા શબ્દો મૂક્યા છે. હવે વિચારવાનું
એ છે કે ગીતા સંતબાલે વાંચી કે લોંકા-
શાહે વાંચી ? લોંકાશાહે ગીતા વાંચી
અને તે વખતે લખમશી નામની કલ્પિત

વ્યકિત પાસે ઉપરના અક્ષરો કહ્યા તે વાતને હૃદય કબુલજ કરી શકતું નથી. કારણકે લોંકાશાહ સંસ્કૃત જ્ઞાનથી હીન સિદ્ધ થાય છે. જે તેવું જ્ઞાન હોત તે પાછળ કહ્યા પ્રમાણે સુત્રમાં લખેલ મૂર્તિ પૂજના વિધાનને સારી પેઠે સમજી શકત પણ એમ બન્યું નથી. વળી આજ કાલના લીખારીઓને પણ આપણે જોઈએ છીએ કે તેમને કેટલું જ્ઞાન હોય છે ?

મક્ષિકાસ્થાને મક્ષિકાપાત (Copy to Copy) કરી જાણે છે. એટલે હમોને તે લાગે છે કે લોંકાશાહનું જીવન એ સન્તબાલની કલ્પનાથી ખડું કરેલું તુત

છે, તે વાતની પુષ્ટિ લખમશીના મુખમાં મુકેલી નીચેની ગાથા કરી રહી છે. જિણ ભવણ કજ્જમિ, સગડા વહન્તિ જે ગોણ, તે સવ્વે મરિજ્જણ, ગચ્છન્તિ અમર ભવણાહં અર્થ મંદિરના કાર્યોમાં ગાડાં-ઓને જે બળદો વહન કરે છે તે સર્વે મરીને દેવગતિ પામે છે. આ ગાથા હમારા કોઈ પણ માન્ય ગ્રન્થમાં નથી. છતાંએ લખમશીના મોઢામાં આવું કલ્પિત કથન મૂકવું તેજ સંત બાલના લેખની કલ્પિતતા સિદ્ધ કરે છે. આથી સ્થાનકવાસીનો પંથજ કલ્પના ઉપર ચાલી રહ્યો છે તેમ થશે. (અપૂર્ણ)

—: લેખકોને વિજ્ઞાપ્તિ :—

- ૧ લેખક મહાશયોએ પોતાના લેખો કાગળની એક બાજુ સહીથી સારા અક્ષરે લખી મોકલવા.
- ૨ દરેક લેખક મહાશય પોતાનો લેખ દર મહીનાની વદી પાંચમ પહેલાં મોકલી આપે.
- ૩ જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપુજક મન્તવ્યથી ભિન્ન લેખ ન આવવો જોઈએ.
- ૪ સાદી સરળ ભાષામાં દલીલ પુરસ્સર લેખો લખવા.
- ૫ લેખો પાછા મોકલવા માટે તંત્રી જવાબદાર નથી.

તંત્રી

મથુરા કલ્પ

કર્તા-શ્રી જીવનપ્રભસૂરી

અનુ૦ મુની ન્યાયવિજય

મંગલાચરણુ

જગતને શરણુરૂપ સાતમા તથા ત્રેવીશમા તીર્થકરને નમસ્કાર કરીને ભવ્યજીવોને મંગલ કરનાર મથુરાકલ્પને કહું છું. ૧

ધર્મરૂચિ અને ધર્મધોષનું ચોમાસું

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ લગવાનના શાસનકાળમાં ધર્મરૂચિ અને ધર્મધોષ નામે બે નિઃસંગ મુનિસિંહો હતા. ૨

તેઓ છઠ્ઠ અઠ્ઠમ દશમ દ્વાદશમ પક્ષખમણુ માસખમણુ બેમાસી ત્રિમાસી ચોમાસી ખમણુ તપ કરતા ભવ્યોને પ્રતિબોધતા એકવાર મથુરાપુરીમાં પધાર્યા.

ત્યારે મથુરા ખારયોજન લાંબી અને નવયોજન પહોળી હતી. જેને નજીકમાં યમુનાના પાણીથી ધોવાતો શ્રેષ્ઠ કિલ્લો હતો, જે સફેદધરો દેવાલયો વાવ કુવા પુષ્કરિણી જિનાલયો અને હાટોથી સુશોભિત હતી, જ્યાં પ્રાક્ષણો વિવિધ કળાઓ અને ચારે વિદ્યાઓને લાણી રહ્યા હતા.

તે મુનિઓ અહીં અનેક વૃક્ષ કુલ

ફલ અને લતાઓથી વ્યાપ્ત ભૂતરમણુ ઉદ્યાનમાં આવી, અવગ્રહ યાચી ચોમાસું રહ્યા અને ચોમાસી તપ (ચારે મહીનાના ઉપવાસ) કર્યું. દેવીને પ્રતિબોધ.

તેમના સ્વાધ્યાય તપ ચારિત્ર અને પ્રશમાદિગુણોથી ઉદ્યાનની અધિષ્ઠાત્રી કુબેરાદેવી સંતુષ્ટ થઇ. આથી તેણે રાત્રે પ્રકટ થઇને કહ્યું કે—

“હે ભગવન્ હું તમારા ગુણોથી ઘણી ખુશી થઇ છું, તો કંઈક વરદાન માગો.” મુનિઓએ કહ્યું કે—અમારો નિઃસંગ છીએ, અમારે કંઈ નથી જોઈતું. ત્યારપછી તેઓએ તે (કુબેરાદેવી) ને ધર્મ સંભળાવી વિરતિ-શ્રાવિકા બનાવી.

અન્યદા કાર્તિક સુદિ આઠમની રાતે મુનિઓએ શપ્થાતરીના સંબંધથી કુબેરાદેવીને જણાવ્યું કે—હે શ્રાવિકા ? સમ્યક્ત્વમાં દઠ રહેવું, જિનવંદન-જિનપૂજનમાં ઉપયોગવંત રહેવું. અમે ચોમાસુ પુરું કરી વર્તમાન યોગે^૧ અન્યગામે પારણુ માટે વિચરીશું.

૧ જૈનમુનિઓને આહાર-પાણીની વિનતિ કરવામાં આવે ત્યારે તેઓ પ્રત્યુત્તરમાં “વર્તમાન જોગ” એવો શબ્દ કહે છે—

મથુરાના કંકાલીટીલામાંથી પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન જૈન શ્વેતાંબર અવશેષો

શ્રી નેમિનાથ ભગવાન

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પાદુકા

ત્યારે તેણીએ શોક ધારણ કરીને પુછ્યું કે હે ભગવાન ? આપ આ ઉદ્યાનમાં હંમેશ શા માટે ન રહો.

સાધુઓએ જણાવ્યું કે—

સાધુઓ, પક્ષીઓ, લમરા, ગોકુલો, અને શરદકાળના વાદળાં એક સ્થાને સ્થિર બની રહેતા નથી.

તેણીએ (દેવીએ) વિનંતિ કરી કે— જો એમ હોય તો મને કાર્ય કરમાવો કે જેનું હું પાલન કરી શકું.

સાધુઓએ જણાવ્યું કે—યદિ તારો અતિ આગ્રહ છે તો અમોને સંઘ સાથે મેરૂગરિપર લઈ જઈ જિનવંદન કરાવ.

તેણીએ જણાવ્યું કે—હું તમો બંનેને ત્યાં જિનેશ્વરોનાં વંદન કરાવું. પરંતુ જો ત્યાં મથુરાના સંઘને લઈ જવામાં આવે તો કદાચિત વચમાં મિથ્યાત્વીદેવો વિધન કરે.

સાધુઓ બોલ્યા કે—અમે આગમના આધારે મેરૂગરિ દેખ્યો છે, તારી શક્તિ યદિ સંઘને લઈ જવા માટે પર્યાસ ન હોય તો પછી માત્ર અમારા બેના જવાથી સર્થ.

આથી વિલખી થએલ દેવીએ જણાવ્યું કે—જો એમ છે તો તેવી પ્રતિમાઓથી અલંકૃત મેરૂગરિની આકૃતિ (મેરૂચના) કરાવી આપું, જ્યાં તમો સંઘ સાથે દેવવંદન કરો.

સાધુઓએ તે (કથન) સ્વીકાર્યું.

મેરૂ પહાડની રચના.

ત્યારપછી તે (કુબેરા) દેવીએ રાતે સ્વર્ણમય, રત્નજડિત, અનેક દેવોથી

વિંટાએલ તોરણ ધ્વજ તથા માલાઓથી અલંકૃત અને શિખરની ઉપરના ત્રણ છત્રથી શોભતો સ્તૂપ રચાવ્યો: જેની ચારે બાજુ ત્રણ મેખલા હતી. એકેક મેખલામાં ચારે દિશાએ પચરંગીરતનોથી બનાવેલ મૂર્તિઓ સ્થાપી, જેમાં મૂલ નાયક તરીકે શ્રી સુપાર્શ્વભગવાનની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી.

કયા દેવ હતા ?

સવારે લોકો જાગ્યા, તેઓ સ્તૂપને જોઈ પરસ્પર કલહ કરવા લાગ્યા. કોઈ કહે છે કે—આ વાસુકી (સાપ) નાં લંછનવાળો સ્વયંભૂ દેવ છે. અન્ય કહે છે કે—શેષનાગની શય્યામાં રહેલ આ નારાયણ દેવ છે. આજ રીતે કોઈકોઈએ પ્રહ્લા ઘરણુંદ્ર સૂર્ય અને ચંદ્ર વગેરેની કલ્પના કરી. બૌદ્ધ કહે છે કે—આ સ્તૂપ નથી કિન્તુ બુદ્ધાંડક છે.

આથી મધ્યસ્થ પુરૂષોએ કહ્યું કે—લોકો નહીં, આ દેવનિર્મિત છે માટે તે (દેવ)જ તમારો સંશય ભાંગશે. તમો પોતપોતાના દેવને ચિત્રપટમાં આલેખીને પોતપોતાના પૂજારી સાથે આવો. જેના આ દેવ હશે તેનોજ એક ચિત્રપટ સ્થાયી રહેશે અને બીજાના પટોનો સ્વયં દેવજ નાશ કરશે.

સંઘે પણ સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનો ચિત્રપટ આલેખ્યો.

ત્યારપછી દરેક ધર્મવાળા આલેખેલ પોતપોતાના ચિત્રપટો તથા પૂજારી સાથે પૂજા કરી નવમી રાતે ગાયન ગાવા લાગ્યા. અર્ધી રાતે જોરદાર પવન ચાલ્યો,

ઘાસ કાંકરા તથા પત્થરોને ઉડાડવા લાગ્યો. જેણે દરેક ચિત્રપટોને પણ તોડી નાખ્યા અને ઉડાડી મૂક્યા. મનુષ્યો પણ જોરદાર ગળ રવથી નાસી જૂદી જૂદી દિશામાં ચાલ્યા ગયા.

માત્ર એક સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનો ચિત્રપટ સ્થિર રહ્યો.^૨

લોકો વિસ્મય પામ્યા, અને નક્કી કર્યું કે આ અરિહંત દેવ છે.

તે ચિત્રપટ આખા શહેરમાં ફેરવ્યો, એમ પટયાત્રા પ્રવર્તી.

પહેલી જિનેન્દ્ર પૂજા માટે વ્યવસ્થા

ત્યાર પછી અભિષેકનો પ્રારંભ કર્યો.

પ્રથમ અભિષેક કરવા માટે શ્રાવકોમાં ભવવાદ ચાલ્યો, વૃદ્ધ પુરૂષોએ “ એક ગોલકમાં દરેકના નામની ચીઠ્ઠીઓ (કાપલીઓ) ભરવી, કુમારીના હાથે પહેલી ચીઠ્ઠી જેના નામની પહેલી ચીઠ્ઠી નીકળે તે દરિદ્ર હો કે તવંગર હો પણ પહેલો જિનેન્દ્રાભિષેક કરે” આ પ્રમાણે દશમી રાતે વ્યવસ્થા કરી.

ત્યાર પછી એકાદશીએ દૂધ દહીં ઘી કેસર અને ચંદનથી ભરેલા હળરો કાળશો વડે શ્રાવકોએ અભિષેક કર્યો,

દેવોએ પણ ગુપ્તપણે રહી અભિષેક કર્યો આજ પણ (દેવો) એજ રીતે યાત્રાએ આવે છે.

અનુક્રમે દરેકે અભિષેક કર્યા પછી કુલ ધૂપ વસ્ત્ર મહાધ્વજ અને આભરણો ચડાવ્યા, સાધુઓને વસ્ત્ર ઘી ગોળ વિગેરેનું દાન કર્યું.

બારમી રાતે માલા ચડાવી.

આ પ્રકારે તે મુનિઓ જિનેશ્વરોને વાંદીને સકળ સંઘને આનંદિત કરી ચોમાસું કરી અન્યસ્થાને પારણું કરી તીર્થ પ્રકટાવી અનુક્રમે મોક્ષ પામ્યા. ત્યાં સિદ્ધક્ષેત્ર થયું.

કુબેરા દેવી

ત્યાર પછી મુનિઓના વિયોગથી દુઃખિત દેવી હંમેશા જિનેન્દ્ર પૂજામાં તત્પર બની, અર્ધા પલ્લોપમનું આયુષ્ય લોગવી, ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્યપણે અવતરી ઉત્તમપદને પામી. તે સ્થાને જે જે દેવી ઉત્પન્ન થાય છે તે તે કુબેરા એવા નામે જ્યાંતિ પામે છે^૩

તેનાથી રક્ષણ કરાતો સ્તૂપ ઘણા કાળ સુધી ઉઘાડો રહ્યો, આ પ્રમાણે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સમય સુધી ચાલ્યું.^૪

૨ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ, એ સાતમા તીર્થંકર છે જેના જન્મ દીક્ષા અને કેવળ જ્ઞાન ભઠૈની (બનારસ)માં થયા છે મોક્ષગમન સમ્મેતશિખર પર થયેલ છે. જેઓ અસંખ્ય કાળ પહેલા વિદ્યમાન હતા.

૩ કુબેરા, એ મથુરાતીર્થની અધિષ્ઠાત્રી દેવી છે, પણ શાસનદેવી નથી. જે અચ્યુતા દેવીની જેમ નરવાહનવાણી છે. (મલ્લનાથ તીર્થંકરના યક્ષનું નામ પણ કુબેર યક્ષ છે)

૪ શ્રીપાર્શ્વનાથ, આ તેવીસમા તીર્થંકર છે જેના જન્મ દીક્ષા અને કેવળ જ્ઞાન બનારસમાં થયા છે નિર્વાણ સમ્મેતશિખર ઉપર થયેલ છે જેનો જન્મ ઇ. સ. પૂર્વે ૮૭૬માં અને નિર્વાણ ઇ. સ. પૂર્વે ૭૭૬માં થયેલ છે.

એકવાર લોભને વશ બનેલ મથુ-
રાના રાજ એ મનુષ્યોને એકઠા મેળવી
જણાવ્યું કે—આ સોના અને મણિથી
બનાવેલ સ્તૂપને ઉખાડી મારા ભંડા-
રમાં દાખલ કરો.

લોકો સ્તૂપને ખોદવા માટે તિક્ષણ
કુહાડાઓના ઘા દેવા લાગ્યા, પરંતુ તે
ઘા સ્તૂપ ઉપર ન પડતા ઘા કરનારા-
ઓના શરીરેજ પડવા લાગ્યા. હવે
સ્વયં રાજએ થાકીને ઘા કર્યા બસ
કુહાડો રાજના માથા પર પડ્યો અને
રાજનું માથું કપાઈ ગયું.

પછી ક્રોધિત દેવીએ પ્રકટ થઈ
લોકોને જણાવ્યું કે—હે પાપીયો! આ
શું આરંભ્યું છે? રાજની જેમ તમે
પણ મરશો. આથી લોકોએ ભયભીત
બની હાથમાં ધૂપધાણા લઈ દેવી પાસે
ક્ષમા માગી.

દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે—“યદિ
જિનધરની પૂજા કરશો તો ઉપસર્ગોનો
વિનાશ થશે. જે જિનપ્રતિમાની અથવા
સિદ્ધાલયની પૂજા કરશે તેનું ઘર સ્થિર
રહેશે, એમ નહીં કરે તેનાં ઘર
પડી જશે.”

આ માટેજ કદપ-છેદ ગ્રંથમાં મંગલ-
ચૈત્યની પરૂપણામાં મથુરાનાં ભુવનોનું
નિદર્શન કરાવ્યું છે.

“પ્રત્યેક વર્ષ શહેરમાં જિનપટનો
વરઘોડો કાઢવો, કુહાડાછઠ્ઠ પાળવી

(પર્વ માનવું) જે અહીં રાજ થાય
તેણે જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરીને જમવું
નહી તો તે જીવશે નહીં.”

લોકો પણ તે દેવીના કથન પ્રમાણે
કરવા લાગ્યા.

ભગવાન પાર્શ્વનાથ કેવલ
જ્ઞાન થયા પછી વિચરતા
વિચરતા એક દિવસે મથુરામાં
પધાર્યા. સુમોસરણમાં ધર્મ
સંભળાવ્યો, દુઃષમકાળમાં થનારા ભાવો
પણ પ્રકાશ્યા અને અન્યત્ર વિહાર કરી
ગયા. હવે કુબેરાદેવીએ સંઘમેળવીને
જણાવ્યું કે—ભગવાને દુઃષમકાળ નજીક
હોવાનું જણાવ્યું છે. મનુષ્યો અને
રાજઓ લોભગ્રસ્ત થશે, હું પણ પ્રમાદી
છું તેમજ ચિરકાળ રહેનાર નથી. માટે
આ ઉઘાડા સ્તૂપને ચિરકાળ સુધી સાચવી
શકીશ નહીં. તો હવે હું સ્તૂપને સંઘની
આજ્ઞાથી (સમ્મતિથી)ઈંટો વડે ઢાંકી દઉં?
તમે બહાર પ્રતિષ્ઠિત કરેલ પાર્શ્વનાથ
ભગવાનની પૂજા કરજો, અને હું તથા
મારે સ્થાને આવનાર દેવી અંદર (સ્તૂપની
પૂજા) પૂજા કરીશું.

આ પ્રમાણે સાંભળી, તે વિશેષ લાભ
કર છે એમ માની, સંઘે દેવીનાં કથનને
અનુમતિ આપી, એટલે દેવીએ તે
પ્રમાણે કર્યું.

ચૈાદમી સદીનો જીર્ણોદ્ધાર

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ
પછી તેરસોથી અધિક વર્ષો જતાં

મથુરા કલ્પ

૭૩

અપ્પભટ્ટિ સૂરિ થયા^૫ તેમણે આ તીર્થ ઉદ્ધર્યું અને પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પૂજા પ્રવર્તાવી, નીરંતર પૂજા કરાવવા માટે કાનન કૂવા અને કોટ કરાવ્યા, ચોરાશી એણીઓ () દેવરાવી.^૬

સંઘે ઇંટોને ખસતી દેખી (સ્તુપને) પત્થરથી વીંટી દઇએ એમ ધારી સ્તુપના ઢાંકણને ઉખેડ્યું, પરંતુ દેવીએ સ્વપ્નમાં આવીને નિષેધ કર્યો, અને જણાવ્યું કે-આ ઉઘાડ નહીં. આવા પ્રમાણે દેવીના વચનથી સ્તૂપ ઉઘાડવાનું કામ ખંધ રાખ્યું, અને ચારે ખાબૂથી સારા પત્થરો વડે વીંટી લીધો. જે આજ પણ દેવો વડે સુરક્ષિત છે.

આ જિનાલય હજારો જિન-પ્રતિમાઓ દેવકુલિકાઓ આવાસપ્રદેશો મનોહર ગંધપૂરી ચિદમણિકા અંખાદિ અને અનેકદ્વેત્રપાલ વિગેરેથી સંયુક્ત-સુશોભિત છે.

મથુરામાં અનેલા ઐતિહાસિક પ્રસંગો

આ નગરી ભાવ મીર્યંકર કૃષ્ણ વાસુદેવનો જન્મ થયો છે.^૭ યજ્ઞ અનેલા આર્યમંત્રુ આચાર્યનું અને ચૌરના જીવ હુડિયજ્ઞ (યજ્ઞ)નું મંદિર અનેલું છે. મથુરામાં પાંચ સ્થળો છે. અકર્ક સ્થલ (૧) વીર સ્થલ (૨) પલ સ્થલ (૩) કુસસ્થલ (૪) અને મહાસ્થલ (૫)

૫ શ્રી અપ્પભટ્ટિસૂરિ વી૦ સં૦ ૧૨૭૦ વિ. સં ૮૦૦ના ભા. સુ. ૩ દિને જન્મ્યા. વી. નિ. સં. ૧૩૯૫ ૧૫૦ મં. ૮૯૫ ના ભા. સુ. ૬ દિને ૯૫ વર્ષની વયે સ્વર્ગે ગયા. તેઓએ ગ્વાલિયરના આમ રાજને પ્રતિઓધી જ્ઞેન બનાવ્યો હતો, અને શ્વેતામ્બર દિગમ્બરોના વાદમાં જય પામી ગિરનાર તીર્થને શ્વેતામ્બર તીર્થ તરીકે જાહેર કર્યું હતું (તપાગચ્છપટ્ટાવલી, ઉપદેશ તરંગીણી)

૬ આ સ્થાન અત્યારે પણ ચોરાશીના નામથી પ્રખ્યાત છે. અહીં ચોરાશીનું જિનાલય પણ છે. મથુરાની પરિક્રમા દેનાર વિષ્ણુ-યાત્રિકો અહીંથીજ પરિક્રમા (પ્રવક્ષિણા) ની શરૂઆત કરે છે. ચોરાશીના જિનાલયના મધ્ય ભાગમાં સ્તૂપ ઉપર ઉપાધ્યાય વિવેકહર્ષગણિ પ્રતિષ્ઠિત શ્રીજમ્બૂસ્ત્રામીની ચરણપાદકા છે.

૭ કૃષ્ણવાસુદેવ

જ્ઞેનશાસ્ત્ર માન્ય ત્રેસઠ મહાપુરુષોમાં કૃષ્ણચંદ્રજી નવમા (છેલ્લા) વાસુદેવ, ત્રણ ખંડના અધિપતિ થયા છે અને તેઓ આવીશમા તીર્થકરના અનન્ય ઉપાસક હતા. આગામી ચોવીસીમાં તેઓ અમમ નામના બારમા તીર્થકર થવાના છે. તેમનો જન્મ મથુરા નગરીમાં તેમના મામા કંસના ક્રેદખાનામાં થયો હતો. જન્મ થયા પછી તેમને વૃંદાવન લઇ જઇ ઉછેરવામાં આવ્યા હતા.

૮ હુડિકયજ્ઞ

એક ચોર હતો તેને પકડીને રાજાએ શુળીએ ચડાવ્યો મરતી વખતે તેને પાણીની તરસ બહુ લાગી હતી. પરંતુ ત્યાં રહેલા કાષ્ઠ પંજુ માણસે તેને પાણી ન પાડ્યું ત્યાં એટલામાં એક શ્રાવક આવ્યો તેણે મરતા ચોરની દયા ખાઈ તેને નવકાર મંત્ર આપ્યો અને કહ્યું તું આનો જાપ કર હું હમણાં પાણી લાવું છું શેક પાણી લેવા ગયા અને ચોર નવકાર મંત્રનું સ્મરણ રટન કરતો કરતો મૃત્યુ પામ્યો પરંતુ નવકાર મંત્રના સ્મરણથી મૃત્યુ પામી યજ્ઞ થયો. રાજાએ એ વણિકને ચોરનો સ્વાયક માની તેને પણ શુળીએ ચડાવ્યો ક્રીન્તુ યજ્ઞ થયેલ ચોર ઉપયોગથી પોતાને આ સ્થિતિ પહોંચાડનાર; અને દર્શનના ગુરૂ એવા શ્રાવકને બચાવવા નીચે આવ્યો શ્રાવકને શુળીએથી નીચે ઉતારી દીધો. નગરજનોએ આ ચમત્કારી યજ્ઞરાજનું મંદિર બનાવ્યું.

જિન-મંદિર

લે: સુનિ દર્શન વિજય

મત્તિમંગલચેડ્યં, નિસ્સકડમનિસ્સકડં ચેડ્યં ।

સાસય ચેડ્યં વંદે, ડવડ્ઢં ઝિજિવરિંદેહિં

॥ ૧ ॥

જૈન સમાજમાં કોઈ પણ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તેનો નિર્ણય કરવા માટે જિનાગમોને પ્રધાન માની વિચાર કરવો પડે છે.

તીર્થકર, ગણુધર, ઝોછામાં ઝોછા દશપૂર્વ સુધીના જ્ઞાનવાળા પૂર્વધર, પ્રત્યેક બુદ્ધ તથા તીર્થકરોના શિષ્યોએ બનાવેલ શાસ્ત્રો તેજ પ્રમાણુ ભૂત જૈન-આગમો છે. શરૂ શરૂમાં આ આગમો મોટી સંખ્યામાં હતા કાલક્રમે તેનો ઘૂસ થવા લાગ્યો અને નાશ પામતા આગમોના જ્ઞાનને સુરક્ષિત કરવા નવીન આગમોની રચના પણ ચાલુ રહી. આ રીતે વીર નિર્વાણુ સંવત ૯૮૦ માં કુલ ૮૪ આગમો વિદ્યમાન હતા? વીર નિં સં ૯૮૦ વિક્રમ સં ૫૧૦ માં શ્રી

દેવર્ધિગણુ ક્ષમાશ્રમણુ પ્રમુખ શ્રમણુ-સંઘે વલ્લભીપુર (વળા)માં આગમોને પુસ્તક રૂપે લખ્યા છે.

દેવર્ધિ ગણુ ક્ષમાશ્રમણુ તે સમયના પ્રધાન શ્રમણુ અને પૂર્વધર હતા?

શ્રી દેવર્ધિગણુક્ષમાશ્રમણુ આગમોને પુસ્તકારૂઢ કર્યા ત્યારે ખીજા પણુ કરોડો ગ્રંથો (શ્લોકો) પુસ્તકારૂઢ કર્યા છે. અને તેમના એ સંગ્રહિત ગ્રંથો હોઇનેજ જૈન શાસન જયવંતુ છે.

આટલો ઇતિહાસ જાણ્યા પછી એમ કહિએ તો ચાલે કે તેઓએ જિનાગમ-યથાતથ્યપણુ સંગૃહિત કર્યા છે. એટલે તેમનું વચન એજ પ્રમાણુભૂત જિનાગમ છે.

૧ નંદીસુત્ર શ્રમણુપ્રતિક્રમણુ તથા સ્થાનાંગસુત્ર (સું ૭૫૫) ના આધારે ૮૪ આગમોની યાદી મળે છે. ભગવતી સુત્ર શતક ૨૫ ઉદ્દેશો. ૩, સમવાયાંગ સુત્ર ૧૩૬ થી ૧૪૮-૧૫૭, નંદીસુત્ર તથા અનુયોગદાર સુત્રના આધારે નિર્ણયિત (ભાષ્ય) અને સંગ્રહણુ પણ આગમ છે.

૨ વાઈ ય સ્વમાસમળે, દિવાયરે વાયગ તિ ઇગ્ગઝ ।

પુન્નવચમ્મિ ય સૂતે, ઇ ઇ સઢા પડંઝ્ઝંતિ ॥ ૧ ॥

બનચાડડઈયા ક્ષમાશ્રમણાદિ શબ્દાઃ પૂર્વધરેષ્વેવ સંવન્ધન્ત્રન્ત્ત્ ઇતિ નિશ્ચયાદેતેષાં પૂર્વધરત્ત્વં ક્ષમાશ્રમણપદાલ્કૃતત્ત્વેન, અત્ત્ ઇવાનર્વાચીનત્ત્વમેતેષામ્ ॥

વિં સં ૧૯૭૭ આં શું૨, જૈનધર્મ પ્રસારક સમા પ્રકાશિત, બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ પ્રસ્તાવના ।

કાળાંતરે તેમાં પણ હાસ થવા લાગ્યો, જેમાંથી હાલ ૪૫ આગમો વિદ્યમાન છે^૩ આ દરેક આગમો જૈન સમાજના પ્રાચીન શાસ્ત્રો છે. જેને માટે વિક્રમ સંવત ૧૫૦૮ સુધી એક સરખી માન્યતા હતી. પરંતુ તે વર્ષમાં લોંકામત જૂદો પડ્યો. જેણે ૪૫ પૈકીના ૩૨ આગમો પ્રમાણ રાખ્યા^૩ અને મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કર્યો ત્યારબદ તે મતમાંથી હુંદકમત-સ્થાનકમાર્ગીમત જૂદો પડ્યો જે પણ ઉપરની બંને માન્યતામાં લોંકામત નેજા અનુસરે છે.

મૂર્તિપૂજ એ પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવતી આર્ય સંસ્કૃતિ છે જે બાબતમાં આર્યવર્તના કોઈ પણ ધર્મમાં વિચારલેદ હતો નહીં. વિક્રમની બીજી સહસ્ત્રાબ્દીના પ્રારંભથી એકાએક તેમાં વિચાર-લેદ પડવાના કારણે ઉપસ્થિત થયા.

મુસલમાનોએ ભારતવર્ષ પર ભીમબાણુવળીના સમયથી એક પછી એક હલ્લા શરૂ કર્યો અને જે સદી જતાં તેા તેમણે હિંદને પોતાનુ વસવાટ સ્થાન બનાવ્યું. તેની સત્તા જેમ જેમ ભારતવર્ષ પર વધતી ગઈ તેમ તેમ તેમની ધર્મ સંસ્કૃતિ પણ પથરાવા લાગી, સુસ્લીમ સંસ્કૃતિએ અનેક આર્યોના હૃદયમાં ક્રાંતિ મચાવી હશે પરંતુ કોઈ આર્ય તેનો ભોગ બન્યો ન હતો. મોહમેદનસંસ્કૃતિમાં મૂર્તિ પૂજનો વિરોધ એ પ્રધાન વસ્તુ હતી. તેમની આ માન્યતાએ ઉચ્ચ પ લીધું અને આર્ય-ધર્મમાં બહુજ સરળતાથી પ્રવેશ કર્યો.

લોંકામત અને સ્થાનકમાર્ગીમત મોહમેદન-સંસ્કૃતિથી રંગાઈ જૈન

૩ દેવર્ષિગણિક્ષમાશ્રમણે પહેલા ૭૩ આગમ લખ્યા પછી આ ૧૧ અંગો લખ્યા છે ૧૧ અંગ-આચારાંગ સૂત્રક્રતાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતીતીજ, ઘાતા ધર્મકથા, ઉપાસક દશા, અંતકૃત દશા, અનુત્તરોપપાતિદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ, વિપાકસૂત્ર ૧૨-૨૩ ઉપાંગો ઐપપાતિક રાજપ્રશ્નીય, જીવાભિગમ, પ્રજ્ઞાપના, સૂર્યપ્રજ્ઞાપિ, ચંદ્રપ્રજ્ઞાપિ, જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાપિ, નીરયાવલી (કલ્પિત), કલ્પાવતંસિકા, પુષ્પિતા, પુષ્પચૂલિકા વૃષ્ણિદશા, ૨૪-૩૩ દશ-પયજ્ઞા, ૩૪-૩૯ છેદ, દશાશ્રુત (કલ્પસૂત્ર), બૃહલકલ્પ, વ્યવહાર, જીતકલ્પ, 1નશીથ, મહાનિશીથ. ૪૦ આવશ્યક, ૪૧ દશવૈકલિક ૪૨-ઉત્તરાખ્યયન, ૪૩ નિર્ચુકિત દશક, ૪૪ નંદીસૂત્ર અને ૪૫ અનુયોગદ્વારસૂત્ર એ ૪૫ આગમ છે.

સ્થાનકમાર્ગી સમાજ ઉપર દર્શાવેલ ૪૫ આગમો પૈકીના મહાનિશીથ, જીતકલ્પ, નિર્ચુકિત-દશક અને દશપયજ્ઞા એમ ૧૩ આગમોને માનતો નથી એટલે તે ૩૨ આગમોને પ્રમાણસૂત્ર માને છે.

સ્થાનાંગ ૪-૩-૩૩૮, ભગવતીજ ૫-૪-૧૯૩ તથા અનુયોગ દ્વાર સૂત્રના આધારે પ્રત્યક્ષ અનુમાન ઉપમાન અને આગમ એમ ૪ પ્રમાણ છે, સ્થાનાંગ ૫-૨-૪૨૧ ભગવતીજ ૮-૮-૩૪૦ ના આધારે આગમ સૂત્ર આઝા ધારણા અને જીત એ ૫ વ્યવહાર માન્યા છે, એટલે તે પ્રમાણે વર્તનાર આઝાપાલક-આરાધક છે. પ્રશ્નવ્યાકરણ ૧-૨-૨૪ માં તીર્થકરની દશવિધ ભાષા યૌદ્ધપૂવી^૪ રચિત આગમ ઋષિપ્રણિત આગમ અને દેવેન્દ્રભાષિતને “ પ્રમાણ ” માન્યાં છે.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

૭૬

ધર્મથી અલગ થયેલ જૈન સમાજ છે ત્યાર પછી ઈતર ધર્મસંસ્થાપકોએ પણ એ નાદ શ્રવ્યો.

બસ ? ત્યારથી જૈન સમાજમાં જિનચૈત્ય-જિનમન્દિર જિનપ્રતિમા-પૂજન વિગેરે પ્રશ્નો ચર્ચાયાજ કરે છે.

આ લેખમાં તે સંબંધે માત્ર બત્રીશ આગમો દ્વારાજ વિચાર કરવાનું ઉચિત ધાર્યું છે ?

અહીં એક વાત પહેલેથી સ્પષ્ટ કરી દેવી જોઈએ કે જિનઆગમોમાં સાધુ-એને નીત્ય પ્રતિક્રમણ કરવાનું, શ્રાવકોનું નીત્ય પ્રતિક્રમણ, ખાર વ્રતધારી શ્રાવકોનો દીક્ષા સ્વીકાર, શ્રાવકોનું પ્રતિમા પૂજન વિગેરેના પ્રમાણ-પાઠો બહુ ઓછા પ્રમાણમાં આપ્યા છે એટલે તે વસ્તુ અવિધેય છે એમ કોઈએ માની લેવાનું નથી. પરંતુ કોઈ પણ વિધિ એકવાર ઉદ્દેશ્યવામાં આવે કે અનેકવાર તો પણ તે વિધિ સદા સર્વત્ર વિધેયજ છે.

આટલું સ્પષ્ટીકરણ કર્યા પછી હવે ક્યા ક્યા આગમોમાં જિનમન્દિરના પાઠો છે ? તે તપાસીએ.

જિનાગમોમાં સિદ્ધાયતન (શાશ્વત જિનાલય,) ચૈત્ય, જિનધર અને ગૃહ-પૂજા એમ અનેક પ્રકારે જિનમન્દિરના પાઠો મળે છે.

આ સિવાય તીર્થંકરની દાઠા તથા સ્તૂપોની પૂજના પાઠો પણ મળે છે.

જિનમન્દિરના પ્રમાણ-પાઠો આ પ્રમાણે છે—

ઉવવાઈસૂત્રમાં ચંપાવર્ણુનમાં પાઠ છે કે—

આયારવંત ચેદ્ય વિવિહ સન્નિવિહ્વ બહુલા । સૂત્ર ૧ ।

અર્થ—ચંપાપુરી સુંદરચૈત્યો તથા સુંદર સ્તૂપોથી વિવિધતાવાળા અનેક સન્નિવેશોથી યુક્ત છે.

તે ચંપાવર્ણુનમાં પાઠાન્તર છે કે—
અરિહંતચેદ્ય-જળ-વહ્ વિસણ્ણિવિ-હ્વહુલ । સુત્ર ૧ ।

અર્થ—ચંપાપુરી અરિહંત ચૈત્યો માનવીઓ અને મુનિઓના સન્નિવેશો વડે વિશાળ છે.^૪

ઉવવાઈજી સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીને વંદન કરવામાં ઉપમા-પાઠ છે કે

૪ દેવર્ષિગણિક્ષમાશ્રમણે આગમો પુસ્તકાર્ઠ કર્યા ત્યારે પ્રથમ ઉપાગો લખ્યા છે, અને છેવટે ૧૧-અંગો લખ્યાં છે. જેમાં પુનરૂક્તિ ન થાય તે માટે પણ સુંદર વ્યવસ્થા કરી છે. આગમો લખવામાં અનુક્રમે જે જે અધિકારો આવ્યા તેનું સા સંપૂર્ણ સ્વરૂપ વર્ણુવ્યું, અને ત્યાર પછીના લખાણમાં તેજ અધિકાર-સંબંધ પુનઃ આવતાં પ્રથમ લખેલ આગમોની સાક્ષી આપી તે પાઠને ટુંકાવ્યો છે.

આ રીતે-ઉવવાઈમાં નગરી રાજ્ય તીર્થંકરવંદન-ઉત્સવ અને સુર્યાભદેવનિર્મિત નાટકનો અધિકાર છે, રાયપસંણી તથા જીવાભિગમમાં જિનેન્દ્રપૂજનો અધિકાર છે. ભગવતીજીમાં તુંગીયા નગરના વર્ણુનમાં શ્રાવકનું સ્વરૂપ આજેખ્યું છે, જમાલો તથા સ્કંદકના અધિકારમાં દીક્ષાનો વરઘોડો વર્ણુવ્યો છે. જંજુદ્રીપ પ્રવ્રત્તિમાં જિનેન્દ્રોના જન્મ-નિર્વાણ વિગેરે પ્રસંગો આજેખ્યા છે. જૂગોળનો અધિકાર છે. સૂર્યપ્રવ્રત્તિ અંદ્રપ્રવ્રત્તિમાં ખગોળનો વિષય છે.

કલ્હાણ મંગલં દેવયં ચેદ્યં (વિણયેણ)
પજ્જુવાસામો ॥ સૂત્ર ૨૭ ॥

અર્થ—જે રીતે ચૈત્યની (ઇષ્ટદેવ
પ્રતિમાની) ઉપાસના કરાય છે તે રીતે
શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરની ઉપાસના
કરીશું.

ચૈત્ય અને તીર્થકર આ બંને વસ્તુ
કલ્યાણુ રૂપ છે. મંગળરૂપ છે જેની
ઉપાસના કરવાથી હિત સુખ ક્ષમા મોક્ષ
અને અવિરત સુખ મળે છે.

રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર ૮, ૧૭, ૪૧, ૬૧
ભગવતીસૂત્ર ૧૦-૫-૪૦૫ ૪૦૬, શતક
૧૫, ઉપાસક દશાંગ અં ૭ સૂત્ર ૧૯૭,
જીવાભિગમ સૂત્ર ૧૪૧ માં પણ ચૈત્યની
પર્યુપાસના અને ચૈત્યોપાસનાનાં રૂળ
માટે ઉપર લખ્યા પ્રમાણુજ પાઠ છે.

ઉવવાઈ સૂત્રમાં નન્નત્ય અરિહંતે વા
અરિહંતચેદ્યાઈ વા ॥ સુત્ર ૪૦ । પાઠ
આપી તીર્થકરો તથા જિન ચૈત્યોસિવાય
ખીબને વંદનનો નિષેધ કર્યો છે.

રાયપસેણી સૂત્રમાં પાઠ છે કે—સુધર્મા
સભાને ૩ દરવાજા છે દરવાજાની સામે
મુખમંડપ છે. તેની આગળ પ્રેક્ષાઘર છે
ત્યાર પછી મણિપીઠ છે મણિપીઠ ઉપર
સ્તૂપ છે. જેની ચારે બાજુ મણિપીઠ છે
તે મણિપીઠોની ઉપર તીર્થકરના શરીર

પ્રમાણુ ઉંચી પલ્લક આસન વાળી ઋષભ
વર્ધમાન ચંદ્રાનન અને વારિષેણુ નામની
ચાર ચાર જિનપ્રતિમાઓ છે (સૂત્ર-૩૬)

આ પાઠમાં જિનમન્દિરની માંડણી
વિસ્તારપૂર્વક સમજાવવામાં આવી છે.

રાયપસેણી સૂત્રમાં દેવલોકના જિન-
મન્દિરોના માપો બતાવ્યા છે કે—સુધર્મા
સભાથી ઇશાનખૂણામાં મોટું સિદ્ધાયતન
(જિન-મન્દિર) છે જે ૧૦૦ યોજન લાંબુ
૫૦ યોજન પહોળું અને ૭૨ યોજન ઉચું
છે તેના મધ્યભાગમાં ૧૬ યોજન લાંબી-
પહોળી (ચોરસ) મણિપિઠિકા (ચિતરો)
છે તેના ઉપર મોટો દેવછંદો છે.

વૃથણં અદ્વસયં જિણપદિમાણં જિણુ-
સ્સેહ્પમાણમિત્તાણં સંનિચિત્તં સંચિ-
દ્દન્તિ ॥ સૂત્ર ૩૧ ॥

અર્થાત્ અહીં તી કરનાં શરીર
પ્રમાણુ ઉંચી અને સારી રીતે ખીરાજમાન
૧૦૮ જિનેન્દ્ર પ્રતિમાઓ છે.

રાયપસેણીસૂત્રમાં પૂજા-વિધેયતાનો
પાઠ છે કે—

(અપૂર્ણ.)

ઉપાસક દશાંગમાં ચાર વ્રતની યાદી છે. એટલે આગમોમાં જે જે વપય આવે તેને ત્યાં
નહીં ચર્ચતાં ઉવવાઈ વિગેરેની સાક્ષી આપી આ લખાણુ આગળ ચકાવેલ છે.

જેમકે—ઉવવાઈ સૂત્રમાં ચંપાપુરીનું વર્ણન આપ્યું છે. તે સિવાયના દરેક આગમોમાં
જ્યાં જ્યાં નગરના નામો આવે છે ત્યાં ત્યાં વર્ણન માટે વળ્ણઓ શબ્દ આપી ચંપાપુરીનો
અધિકાર લેવા સુચવ્યું છે.

ચંપાના વર્ણનમાં જિન-ચૈત્યનો પણ ઉલ્લેખ છે. આ ઉપરથી જ્યાં જ્યાં ચંપા-
વર્ણનના સાક્ષી પાઠો હોય તે તે નગરમાં જિન ચૈત્યો હોવાનું પણ સમજી લેવું ધટે.

સરસ્વતી પૂજા અને જૈનો.

લેખક:—સારાભાઈ નવાબ અમદાવાદ [હાલ વડોદરા]

“ Knowledge is power ”
જ્ઞાન એ અમોઘ શક્તિ છે. એ શક્તિ જગતનો સંહાર કરી શકે છે તેમજ જગતનો ઉદ્ધાર પણ કરી શકે છે, એ શક્તિના આધારે જગતમાં ચૈતન્ય છે અને પ્રાણી માત્રમાં આત્મત્વની પ્રતિષ્ઠા છે. એ શક્તિના અવલંબનથી પ્રાણી પશુમાંથી મનુષ્ય, મનુષ્યમાંથી દેવ અને દેવમાંથી પરંપરાએ ઇશ્વર બને છે. જ્ઞાનની આવી અમોઘ શક્તિને પ્રત્યેક ધર્મશાસ્ત્રકારો એ અનેક રૂપે વર્ણવી છે અને લિપ્ત લિપ્ત કલ્પનાઓનો આશ્રય લઈને તેની ઉપાસના કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે.

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોએ જ્ઞાનની એક અધિષ્ઠાત્રી દેવી કલ્પી છે અને તેનું નામ સરસ્વતી આપેલ છે. સરસ્વતીનું એવુંજ ખીન્નું પ્રચલિત નામ શારદા છે. જૈન ધર્મશાસ્ત્રોએ પણ જ્ઞાનની અધિષ્ઠાત્રી દેવી તરીકે સરસ્વતીનેજ કલ્પી છે. પરંતુ તેને શ્રુતદેવીના નામથી સંબોધવામાં આવી છે.

આ સરસ્વતીની આપણા દેવમંદિરોમાં મૂર્તિઓ બનાવવામાં આવે છે

અને નિશાળોમાં તથા મકાનોમાં તેના ચિત્રો ચિતરાવીને ટાંગવામાં આવે છે. સરસ્વતીના અંગ-ઉપાંગની ઘટના તેમજ તેના હસ્તકમલમાં લિપ્ત લિપ્ત પ્રકારના સાહિત્યની રચના સરસ્વતીની કલ્પનાને સુંદર રીતે રજુ કરે છે.

સરસ્વતીના ચાર હાથ કલ્પવામાં આવેલ છે. બે હાથે વીણા વગાડતી હોય છે; એક હાથમાં અક્ષસુત્ર (માળા) હોય છે અને એક હાથમાં પુસ્તક હોય છે. પુસ્તક સ્વયં તે જ્ઞાનનું જ ધોતક છે. માળા સરસ્વતીની દીક્ષાસૂચક છે અને તેમાં જ્ઞાનસાધનાને યોગ્ય ક્રિયાકાંડ અને ઉપાસનાનો ધ્વનિ રહેલો છે. સરસ્વતીના હાથમાં વીણા હોય છે તે સંગીતસૂચક છે; તેમજ સરસ્વતીને હંસવાહિની વર્ણવવામાં આવેલ છે. હંસ જ્ઞાનને મૂર્તિમન્ત કરે છે. જેવી રીતે ક્ષીરનીરનો વિવેક કરવો ક્ષીરને ગ્રહણ કરવું અને નીરનો ત્યાગ કરવો તે હંસનો સ્વાભાવિક ધર્મ કલ્પાએલો છે તેવીરીતે જગતમાં સત્યાસત્યનો શ્રેય પ્રેયનો શિવ-અશિવનો-વિવેક કરવો,

સરસ્વતી.

સત્ય-શ્રેય-શિવનો આદર કરવો

૧ શ્વેતવર્ણા શ્વેતવસ્ત્રધારિણી હંસાવાહિના શ્વેત સિદ્ધાસનાસીના ।

ચતુર્જુના શ્વેતાબ્જ વીણાલક્ષ્મીતવામકરા પુસ્તકમુક્તાક્ષમાલાલકૃતદક્ષિણકર ।

આચાર દિનકર

અને અસત્ય, શ્રેયવિરોધી પ્રેય અને અશિવનો અનાદર કરવો એ જ્ઞાની પુરુષનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. આવીરીતે જેમ સરસ્વતી અજ્ઞાનનો નાશ કરનારી છે. તેમ રસનો સંચાર કરનારી પણ છે. જેમ સરસ્વતીને શ્વેતાંબર સાહિત્યમાં હંસવાહિની વર્ણવવામાં આવી છે તેમ અન્યત્ર દિગંબર સાહિત્યમાં તેને મયુરવાહિની પણ વર્ણવવામાં આવે છે.^૧ તે સૂચવે છે કે સરસ્વતી માત્ર સદસહ-વિવેક જેવું લક્ષણ છે તેવા જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની અધિષ્ઠાત્રીજ માત્ર નથી, પણ રસ જેનો આત્મા છે એવી સમસ્ત કળાની પણ મહા અધિષ્ઠાત્રી દેવી છે. વિશ્વતત્વને સત્ય સ્વરૂપે સમજવું જેટલું આવશ્યક છે તેટલુંજ સુન્દર સ્વરૂપે ગ્રહણ કરવું આવશ્યક છે. સત્યં શિવં સુન્દરમ જગત સત્યરૂપે, શિવરૂપે, અને સુન્દરરૂપે-ત્રણે પ્રકારે વ્યક્ત થાય ત્યારેજ તેના શુદ્ધ સ્વરૂપનું સમગ્રપણે દર્શન થયું કહેવાય. જ્ઞાનાનુભાવ તેમજ સૌન્દર્યાનુભાવ-ઉભય આત્મામાં રહેલા ચૈતન્યના વિશિષ્ટ ધર્મો છે. આ ઉભય તત્વનું રૂપક સરસ્વતીની કલ્પનાદ્વારા ઘટાવવામાં આવ્યું છે, વીણા સંગીતસૂચક છે; મયુર નૃત્યસૂચક છે, મયુરપીચ્છ ચિત્રકળાસૂચક છે. આમ ભિન્ન ભિન્ન કળાનું આરોપણ સરસ્વતીના સ્વરૂપમાં રહેલું છે. શ્વેતકમળ સરસ્વતીનું આસન છે, 'શ્વેતપદ્માસના દેવી' એ કમલને સો પાંખડીઓ છે. આ શતદલ

કમલ નિર્લેપતાનું નિરૂપક છે, જેવી રીતે કમલ ક્રીચકમાંથી ઉત્પન્ન થઈને તથા જલથી વૃદ્ધિ પામ્યા છતાં બનેથી નિર્લેપ રહે છે, તેવીજ રીતે જગતની જાંબળોથી સરસ્વતી પણ અલિપ્ત છે.

ગુજરાતમાં અત્યારે સૌથી વિશેષ પ્રચાર પામેલી સરસ્વતીની છબી રાજા રવિવર્માની છે. આ છબીની કલ્પના તદ્દન સામાન્ય છે. તે સરસ્વતી રૂપપુષ્ટ અવયવોવાળી એક રૂપવતી સ્ત્રી છે; પણ તેમાં નથી દિવ્યતા કે જ્ઞાનનું અપાર ઓજસ. આખું ચિત્ર બાણે કે એક વીણા વગાડતી સ્ત્રીની પ્રતિકૃતિ જેવું છે અને તે પાશ્ચાત્ય ધોરણોને અનુસરીને બરોબર તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. આમ છતાં આ ચિત્રનો આટલો બધો પ્રચાર આપણને સૂચવે છે કે આપણી પ્રજાનું કળાના ઉંચા સંસ્કારોથી પતન થતું થતું આને છેવટે પાશ્ચાત્ય પ્રજાના અનુકરણમાં સમાપ્ત થાય છે. આપણા એક પણ ચિત્રકાર હજી સુધી સરસ્વતીનું સુન્દર કલ્પનાચિત્ર પ્રાચીન ચિત્રકારોની માફક પ્રજા સમક્ષ રજૂ કરી શક્યો નથી એ શોચનીય છે.

આપણા દેશમાં સરસ્વતી પૂજા પ્રાચીન સમયથી આપણા જીવન સાથે ખૂબ ઓતપ્રોત થયેલી છે. કોઈ પણ સંસ્કારી હિંદુનું એવું ઘર જેવા નહિ મળે કે જ્યાં સરસ્વતીની એક યા અન્ય પ્રકારની છબી ન હોય.

૧ વાગ્વાદિનો મગવતિ સરસ્વતિ હ્રોં નમઃ હૃત્યનેન મૂલમન્ત્રેણ વેદ્યેત્ ।

ॐ હ્રીં મયૂરવાહિન્યૈ નમઃ હૃતિ વાગ્ધિદેવતાં સ્થાપયેત્ ।

સરસ્વતીના લિન્નલિન્ન પ્રાચીન સ્વરૂપે।

જ્ઞાનનું સૌથી વિશેષ બહુમાન જૈનોએ કરેલું છે. જૈનશાસ્ત્રોમાં સરસ્વતીને બદલે શ્રુતદેવતા શબ્દ વધારે પ્રચલિત છે. શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં દરરોજ સાંજે કરવામાં આવતાં શ્રાવક પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં 'કલ્યાણકંદં'નું પ્રાચીન સ્તોત્ર આવે છે તેમાં વાકુશ્રી સરસ્વતીની નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરી છે.

કુંદિંદુગોક્ષીરતુસારવન્ના

સરોજહથ્યા કમલે નિસન્ના ।

વાણસિરી પુન્થય વગ્ગહથ્યા

સુહાય સા અમ્હ સયા પસથ્યા ॥

જે કુંદપુષ્પ, ચંદ્રમા, ગાયનું દુધ અને હીમ જેવા ઉન્નવળ વર્ણની છે, જે કમળ ઉપર બેઠેલી છે, જેના એક હાથમાં સરોજ છે અને બીજા હાથમાં પુસ્તકોનો સમુહ છે તે ઉત્તમ વાકુશ્રી સદા અમારા સુખને માટે હો !

વળી હુમેશાં દરરોજ સાયંકાળના પ્રતિક્રમણમાં શ્રુતદેવતા નિમિત્તે કાર્યોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે ત્યારે નીચેની સ્તુતિ ષોલીને કાર્યોત્સર્ગ પાસવામાં આવે છે.

સુઅદેવયા ભગવર્ઈ

નાળાવરણીય કમ્મસંવાયં ।

તેસિં સ્વેઝ સયયં

જેસિં સુઅસાયરે મત્તી ॥

હે ભગવતી શ્રુતદેવતા, જેની શ્રુત-સાગરમાં ભક્તિ છે તેનાં જ્ઞાનવરણીય સર્વ કર્મોના સદા નાશ કરો !

ઉપરના 'કલ્યાણકંદં' સ્તોત્રમાં આપેલા વર્ણનાનુસાર શ્રુતદેવતા (સર-સ્વતી)ની પ્રાચીન મૂર્તિ શ્વેતાંબર સંપ્ર-દાયની ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં મથુરાના કંકા-લી ટીક્ષામાંથી નીકળેલી તે હાલમાં લખ-નઉના મ્યુઝીઅમમાં રાખવામાં આવી છે.^૩ જેનો મસ્તકનો ભાગ તથા જમણા હાથનો ઉપરનો ભાગ (જેમાં કમલની આકૃતિ હોવી જોઈએ તે) નાશ પામ્યા છે. આ મૂર્તિના લેખમાં આ મૂર્તિને શ્રુતદેવતાને બદલે સરસ્વતીના નામથીજ ઓળખાવી છે, જેથી સાબિત થાય છે કે શ્રુતદેવતા અને સરસ્વતી બંને એકજ છે, નામો બુદ્ધા બુદ્ધા છે.

આ 'કલ્યાણકંદં' સ્તોત્રના ઉપરોક્ત ઉલ્લેખના વર્ણનાનુસાર સરસ્વતીની પ્રાચીનમૂર્તિની પ્રાપ્તિ ઉપરથી એમ પણ સાબિત થાય છે કે જૈન સંપ્રદા-યમાં સરસ્વતી દેવી તરીકેની પૂજા બહુજ પ્રાચીન સમયથી પ્રચલિત હતી તેનો પુરાવો આ પ્રાચીન મૂર્તિ આપે છે અને તે સંબંધમાં બીજા પ્રાચીન ઉલ્લેખો પણ મળી આવે છે. જે હવે પછી.

(અપૂર્ણ)

૧ જુઓ. The Jaina Stupa and other antiqwties of mothere by V. A. Smith Peate XCIX Page 56 & 67

શ્રી તપાગચ્છ પટ્ટાનુક્રમ ગુર્વાવલી ઇંદ

(કર્તા-શ્રી |વપુધવિમલ શિષ્ય)

જિનસંખ્યાપાદપ્રવર, દેવાનંદમુણિંદ,
 શ્રીવિક્રમસૂરિદપય સેવઈ નરહ નરિંદ ॥ ૩૦ ॥
 “નરનાથ કોડિનામંતિ સીસ, નરસિંહસૂરિ પૂરઈ જગીસ
 તર્કાગમલક્ષણ શ્રૂતસમુદ્ર, શ્રીસૂરિરાય સોહઈ સમુદ્ર ॥ ૩૧ ॥
 જિણુજીતા‘ક્ષપનક’ કરીયવાદ થપ્પિઉનાગહુદ વર પ્રાસાદ
 તેહ વારઈ કાલિક ગુરૂ પ્રસિદ્ધ જિણુઈ ચુથિં પર્યુષણા કિથ ॥૩૨॥
 તત્પટ્ટિ મનોહર માનદેવ સુરકિન્નર જોહની કરઈ સેવ
 ગુરૂ ધ્યાનતણુ મહિમા અનંત અંગિકા સમપ્પિઓ સૂરીમંત ॥૩૩॥
 વિબુધ પ્રલ સુધાં વાદિ સદલ મનમથ સિઉ જીતુ મોહમલ્લ
 જય જય જ્યાનંદ કરણુ હાર તસપટ્ટિ રવિપ્પહ ગુણુ સમાહ ॥૩૪॥
 ગુરૂ મૂરતિ મોહનવલિલ કંદ સિરિ વિમલ વિધાયક વિમલચંદ
 ઉદ્યોત કીઉ જિનમતિ અનંત ઉદ્યોતનગુરૂ ગુરૂઈ ભદંત ॥ ૩૫ ॥
 વટવૃક્ષહોઠિ ગુરિ વડઉગચ્છ ચુરાસી પદ થાપ્પઉ અતુચ્છ
 આચારિ અતુર આલઈ સુચંગ ગુરૂરાખઈ રવિતલિ ઘણુ રંગ ॥૩૬॥

પંચત્રિંશત્તમે પટ્ટે ત્રિક્ષયાતો વિશ્વરજ્જનઃ

સર્વદેવો ગુરુઃ સેવા દેવાનામપિ દુર્લભા ॥ ૩૭ ॥

ગુરૂવાદિ કુલ વૈતાલ શ્રી અજિતદેવ દયાલ
 તસપટ્ટિ ગુરૂ ચિરજીવિ શ્રીવિજયસિંહ પઈવ ॥ ૩૮ ॥

તત્પટ્ટિ ગુરૂસર એક સુઅચ્છ કહઈ સુ છેક
 સિરિ સોમપ્પહ ગુરૂ સુરિ જસ નામિ દુકકૃત દૂરી ॥ ૩૯ ॥

તત્પટ્ટિ શ્રીસુનિચંદ ગુરૂવાદિ ગુરૂંડ મુકુંદ
 શ્રીઅજિતસિંહ કૃપાલ ગુરૂ ચરણુ ગુણુ પ્રતિપાલ ॥ ૪૦ ॥

જય વિજયસેન દિણુંદ તત્પટ્ટિ શ્રીસુનિચંદ
 તવગુણુરમા ઉરિહાર જસનામિ જયજયકાર ॥ ૪૧ ॥

અવરતિમિરહર તેઅભરિ દિપ્પઈ જિમ રવિચંદ
 તપાગચ્છ ઉદ્યોતકર ઉદ્યુ જગિ જગચ્ચંદ ॥ ૪૨ ॥

૮૨

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જરે સખલ મિથ્યાત માતંગ મોડઈ જરે અતુલ કલિકાલ અરિ અણુખોડઈ
 તપાગચ્છનંદણુ વણુ સિંહ સોહઈ જગચ્ચંદસૂરિસરો ભુવણુ મોહઈ ॥૪૩॥
 જરે વરસ દસદ્વચ ગુરિ વિગયછંડી, જરે અમલ આંખિલ તપતેજ મંડી
 જરે ગુર્જરાધીશ જયસિંહ દિધુ તપાગચ્છ અભિધાન તિહાંથી પ્રસિધુ ॥૪૪॥
 જય જગચ્ચંદ સુગુરુ મુકટામણિ, તાસપદ્મિ દેવિંદ દિવામણિ
 વિધાનંદ વિચાર વિચક્ષણુ ધર્મઘોષ સૂરિંદ સુલક્ષણુ ॥ ૪૫ ॥
 સુર નારી ચ્યારઈ સવિ સરિખી, ગુરુમૂરતિ નિરખી સા હરખી
 સયણિ સાહત લિદ્ધઈ ગુરુ રચણિહિ, ચડવડ ચલ્લઈ ગઈ તવ ગયણિહિ ॥૪૬॥
 જવ ગઈ ગયણુમાર્ગ ઉદ્ધંડ પવણુ વાગઈ સુગુરુ નયણુ જગઈ સયણિ અહી
 સા રૂપિ જિસી રંભ સુગુરિ જાણીય દંભ થાળીય ચારિ થંભ ગગનિ રહી
 સા સુરી યે કરજેડિ સ્વામી અખલા છોડિ નમઈનરિંદ કોડિ તુમ્હ સહી
 તે ધર્મઘોષસૂરી ગુરુ ક્ષમા ખડગધર કરઈ વિહાર વર ઉત્તમ મહી ॥૪૭॥
 તાસ પદ્મિ સોમપ્રભસૂરી જસકિરિ ખિલિ મંડવ પૂરી
 તપાગચ્છ ભામનિ ભાલ સ્થલિ સોમતિલક દિપ્પઈ તિલક છલી ॥૪૮॥
 દીપઈ દીપઈ તિલકછલિ એણુઈ વિષમકલિ નિજ તપતેજ ખલિ સુગણુધરો
 માનઈ માનઈ જેહની આંણુ તિરિચ અચિઅમાંણુ સુણુઈ ગુરુવખાંણુ વિણુય પરો
 કહઈ વડુ કણુયરી પાય નીજ સીસપ્રતિભાય સુગુરુવંદણિ જાઈ સિદ્ધવરો
 શ્રીદેવસુંદર ગુરુ નરમણિ તાણુધર આભનુવુ ગણુધર સુખકરો ॥ ૪૯ ॥
 સોમનામ સમરતડા દુરિય પલાઈ દૂરિ
 વિષમગ્રંથવિગતા કીયા માતિનિર્જિતસુરસૂરી ॥ ૫૦ ॥
 છતુ છતુ વિબુધસૂરી નિજમતિતણુઈપૂરિ સોમસુંદર સૂરિ સોહમસહી
 લીઈ લીઈ અપરપખિ આલોઅણુ ગુરુમુખિ દેસિવિદેસિ લખિ સ્વપક્ષિ લહી
 જેહ વચનરચન પામી ત્રૈલોક્ય દીપનામિ ધરણુ વિહાર ઠામિ ઉત્તમ કીઉ
 વલી તારણુ દુરંગ સિરિગોવિંદ સાહસૂધરિ અજિત ઠવી ગુરુ સુજસ લીઉ ॥૫૧॥
 શ્રીમુનિસુંદર સૂરીનુ મહિમા અવનિ અનંત
 રત્તકાલ સોમા સુરી શ્રીમુખિ આપિઉ મંત ॥ ૫૨ ॥
 આપિઉ આપિઉ શ્રીમુખિમંત કીઉ અશવચેત મરકવિકારજંતિ સંતે કરઈ
 વલી ગગનિ લગનતીડ ભખઈ તે વનતીડ કરઈ કરસણુ પીડ દેસ ડરઈ
 ગુરિ ધરીયવિમલ ધ્યાન વહઈ ત્રિદિનમંન જનપદિ અનપાન સુભક્ષ સઈ
 જટ લઈ દુર્ભક્ષમરખીતિ સાતઈ સખલ ઈતિ શત્રુમિત્ર સમપ્રીતિ સુગુરુધરઈ ॥૫૩॥
 ત્રોટક—અતુર્કમ જયું જયચંદ ગુરુ વર કૃણુ સારદા ખરૂંદ ધરૂં
 વાદીમદકંદ નિકંદ કરૂં, નવયૌવન ચારિત યુવતિ ચરૂં ॥ ૫૪ ॥

શ્રી તપાગચ્છ પટ્ટાનુક્રમ શુર્વાવટ્ટી છંદ

૮૩

શ્રીમશ્ચંદ્રગણાંમ્મોધિ સમુહાસનસદ્વિધુઃ

દ્વિપંચાશત્તમે પટ્ટે જોયાત્ શ્રીરત્નગેશ્વરઃ

॥ ૬૫ ॥

અંથગવિલરાસબાંધીયા તેહ પાર ન પામઈ કોઈ,

તાસપદ્મિ ત્રઈપન્નમઈ શ્રીલક્ષ્મીસાગર જોઈ

॥ ૬૬ ॥

મનમોહન મૂરતિ આરતિચૂરાત પૂરતિ કામિત કામઘટં

મહી મંડલિભૂરિ મણોરહપૂરિ અછઈ બહૂસૂરિ શરોમુકટં

સુવિચાર અઠાર સઈપરિવાર, મઝારિ અચ્ચારહ સૂરિવરા

ગુર થપ્પિય અંગ વખાંણુઈ અંગ દયા ઘણુરંગ શીલંગધરા.

॥ ૬૭ ॥

શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિની આંણુ વહંતી જોઈ,

પુરસંખ્યા નવિ પામઈ દેસ સુણુ સહુ કોઈ,

॥ ૬૮ ॥

દેશનામ

ધુરિ અંગ બંગ કલિંગ વરમેદપાદ તિલંગ,

બંગાલ ઠાહલલાટ, પંચાલનઈ કણુઈટ.

॥ ૬૯ ॥

શ્રીમાલ માલવ ભોટ, નેપાલ નઈ મહાભોટ,

કાસ્મીર કુંકણુ ચીંણુ, ઉડુસિ શુલ મહાચીંણુ.

॥ ૬૦ ॥

મરહટ્ટ સોરઠૂ કચ્છ, વલી ઉંદ્ર પુંદ્ર સુવચ્છ,

કંબોજ કાસી ગૌડ, આલીર જંગલ ચૌડ.

॥ ૬૧ ॥

વઈરાટ સિંધુ સુવીર, વલી દ્રવિડ કુર કાસ્મીર,

મરદેશ ટચ્છ આલીર, તોરચ્છ ગૂર્જર કીર.

॥ ૬૨ ॥

બલંધરાદનજાણિ, ખસ કન્યકુખ્જ વખાંણિ,

ભલેરિ કૌશાલપાંડ, હરમજ્જ મગધ ઉદુંડ.

॥ ૬૩ ॥

વરતિલકપુહવો ભાલિ, વૈદેહ મલય કુણાલ,

શ્રીસુરસેન ન અંત, વૈદર્ભ વાલંબ કંત.

॥ ૬૪ ॥

નર્મદાતટ કેકાંણુ, ઉડુસિ દેસ ભયાણુ,

શ્રીરાષ્ટ્ર કુંતલ લાઠ, સવાલક્ષ છઈ બહુ આઠ

॥ ૬૫ ॥

શ્રીકાંમરૂપ કિરાત, સુણીઈ સુ સિંહલવાત,

તાપીતટાવનિ ભૂરિ, શાકંભરી છઈ દ્વરિ

॥ ૬૬ ॥

કૌશાર્ત ઉત્તર જોઈ, હરહુણ બર્મર હોઈ,

વર વરણુ લાંણુ અંધ, પારસી કન્હડ સિંધુ

॥ ૬૭ ॥

પાર કર પશ્ચિમદ્રોણુ, ઉચ્ચ મૂલતાણુ સગૌણુ

વાહલીક દક્ષણુ ઠાંમ સુદેસનાં એ નામ

॥ ૬૮ ॥

૮૪

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

કિં બહુના? જે તમ્મ રવિ કર ઊગરમ્મ તેતમ્મ શ્રીગુરૂ આંણુ
 બુ શુહા કોડી હવમ્મ તુ કવિ કરમ્મ વખાંણુ ॥ ૬૯ ॥
 તાસપાટિ ગિરુઉ ગછનાયક, સુમતિસાધુસૂરી સુમતિ વિધાયક
 ભૂપતિ ભાંણુતણુ વ્યાપારી, શ્રી શ્રીપાલિહિ ઉસવ કારીય ॥ ૭૦ ॥
 ત્રણુ માસ આંબિલતપ તપીઉ, સૂરિમંત્ર સૂઘમ્મ મનિ જપીઉ
 તવ તુઠી શાસનઘણીઆંણી વર દીધુ શ્રીફલ સહ નાંણી ॥ ૭૧ ॥

બવડ પ્રતિષ્ઠા ઓત્સવ.

મંડવગઠનુ મહિમા મોટઉ બાણુ ક્ષિ ઘરંગણુ ઉટઉ
 જિમમ્મ ગવીલ ધૃત ખાટઉ રોટઉ પૌર લોક પ્રાહી નહીં ખોટઉ ॥ ૭૨ ॥
 સખલ નરિંદ ગ્યાસશાહ યપ્પિય વડવિવહાર ખીરુદ તસ અપ્પિય
 સધાહીવ બવડ લીલાપતિ તેડાવમ્મ બહુઆવિં ગચ્છપતિ ॥ ૭૩ ॥
 ચુરાસી જોડાં નફેરી વાજમ્મ ઢોલ દદાંમાં લેરી
 સરસ સદ્દિ સરણુમ્મ સોંગા તંતી તાલ તિવિલ મુદંગા ॥ ૭૪ ॥
 અભિનવ દેવભૂવન દેવાલા શત ઊપરો ચ્યારમ્મ ચઉ સાલા
 કણુય રજત પીતલમય કારીય ખીબ પ્રતીષ્ઠા જગ સાધારીય ॥ ૭૫ ॥
 દહદીસી લેખ લીખી પઠાવમ્મ સંઘસહિત ઊમાદ્યા આવમ્મ
 બવડ કિતિ જગત્રય વાસી ચુપટ જ્ઞાતિમિલમ્મ ચુરાસી ॥ ૭૬ ॥

ચોરાશી જ્ઞાતિ નામ

શ્રીમાલી ઉસવંશ અલવેસર પોરવાડ આનંદ પૂરા
 સુરાણુ ડીંડૂવાલ દસુરા નાગર નાણુવાલ વરા
 ભટ્ટેરા ભાંણુનમ્મ ભુંગડીયા ભેડિયડા ભાડિયા ઘણુ
 માથુહડા મેનડવાલ સંઠોરા મઠાહડાની નહીંઅ મણાં ॥ ૭૭ ॥
 બલહરા જયવાત જેહરાંણુ જેસાવાલ વાઘેર કહું
 જગિ સુણીમ્મ બાંબુસરા બીણુડી લાડી સખા લલાટ બહુ
 હરસુરા હાલર હુંબડ બંભણુવાલ લોહાણુ લાખ મિલી
 પંથિ પંચમ પુષ્કરવાલ પલંતા આવમ્મ અછિતવાલ વત્રી ॥ ૭૮ ॥
 કંખોડ કપોમ્મ અનમ્મ કરહેઆ કાથયરા કાકલી બવા
 ખંડોયડ વીઘૂ સિરિખંડેરા ખડાયતા ખંડેરક વા
 ગુણવંતા ગૂજર અનમ્મ ગજઉડા ગોહીલરા પંકવાલ ઘણાં
 વધણુરાવયસ વાયડા વાગડ વાલમીક વિદ્યા નિપુણુ ॥ ૭૯ ॥

શ્રી તપાગચ્છ પટ્ટાનુક્રમ ગુર્વાવલી છંદ

૮૫

કૈરંટાવાલ સોઠવા ચુરાસો નીમા નાગદ્રહા નિપુણા
 નાગઉરા સુહડવાલ નરસિંહયા ઉદ્વિય ચિત્તાવાલ ઘણા
 મેવાડા ધાકડ બસ્તકિ બંલણુ પુમાવય પૌરુઆ બહુ
 શ્રાગુડનઈ ટંકણુવાલ તિસલા તેલઉટા દોહિલ્લ કહું ॥ ૮૦ ॥
 અડવર્ગી સોની સોધિત ડીસાવાલ અગર પદલીય નિશા
 ચીત્રુડા સેહરીયા સાચુરા મહુખરા આવંતિ ધશા
 કલિરવ કવિ કેલિ કવિતા જન સાજન મનિ આણુંદ બહુ
 મોદક ઘૃતપૂર સુરભિઘૃતપૂર સરસ રસકુર જિમતિ સહુ ॥ ૮૧ ॥
 વિહરઈ મુનિવરસઈત્રોસ સાર આરોગઈ મગ્ગણાત્ય હજર
 ઇણિવરિ માસત્રય રંગ રૌલ સંઘાહિવ બાવડ કરઈ કલ્લોલ ॥ ૮૨ ॥

વેષ-ભૂષા વર્ણન

તેણુંઈ અવસરિ મહિઅપ્પઈ તુંગ અણીતિહાં અંખતણા તંગ
 દ્વિપટી વરચિત્રિત ચોલરંગ તાનમનસુખ અપ્પઈ તે તરંગ ॥ ૮૩ ॥
 ગડગડતા ગૌટિક તણા રેડ પીતંબર પોઠી પવર હેડ
 શિકલા દશિ લહતી શ્રીપ્રતાપ ભલમૂલી ભમરવ ધન પ્રતાપ ॥ ૮૪ ॥
 સિરિખંડા સાલુ ધૂમરાઈ મદીલ અનઈ મહીમુંદ શાહિ
 ખીરૌદક મોદક કરંત દિઠું પટ્ટઉલી પૌતા પવર પીઠું ॥ ૮૫ ॥
 સુખસાગર સણીઆં અતિસુગંધ, કલગઈ કંતાઈણુ કમરબંધ
 કમખાબ કતીકા કમલવન્ન, કબાહિ કહિજઈ વિવહુ વન્ન ॥ ૮૬ ॥
 પાર કરી કંબલિ નિરમસિંધુ સાઉલા સમપ્પઈ સુ સિરબંધ
 નીરંગી અંગી અઘલ ચીર કેતકી કણા ગુણુ ગંગનીર ॥ ૮૭ ॥
 અંબર તલીજૂના અતિ જમાલ હારૈવીજિચાઈ હમાલ
 સોહવાં નવાં ખાસચ્છવત્ય જર બઝ ફરંગીય બહુઅ અચ્છ ॥ ૮૮ ॥
 છાયલ ક્રાડા બસૂનં કૂલ મૂડાસા મિશ્રુ બહુ અમૂલ
 ખંડિકી ખેસ ખરખાસ ઉલિ યજવાલાં વીટીતણી અમોલિ ॥ ૮૯ ॥
 સિર છટાંતી ધરી ચુપટ અટાંણુ દામણી ગણી કુણુ કરઈ માણુ
 દેકડા દયા પર દીઈ કૌડિ કવિ કરઈ કિત્તિ કરકમલ જોડિ ॥ ૯૦ ॥

સહિસ ચુરાસી ચુકડા દીધા સુચુર પ્રવેસિ
 પ્રતિષ્ઠા અવસરિ પનરલાખ કહું સુવિશેષ ॥ ૯૧ ॥

શ્રીસુમતિસાધુ સૂરિદ શુરિ ણિંબ પ્રતિષ્ઠા કિંધ
 સંઘાહિવ જવડ સહિત શુરિ ગિરૂઓ જસ લિંધ ॥ ૯૨ ॥
 તાસ પટ્ટિ ઉદયાચલિહિં ઉદયુ અલિનવ લાંણુ
 પાપ તિમર ભર ઉપહરધં શુરૂ નામિં સુવિહાંણુ ॥ ૯૩ ॥
 લઘુવધ લક્ષણુ અગ્ગલા દેખી હરિષ અપાર
 શ્રી સુમતિ સાધુ સૂરિદ શુરિ સુંપિઓ તપગચ્છ ભાર ॥ ૯૪ ॥
 અથ યોલી ગઘલાપા

શ્રી હેમવિમલસૂરિ-

અહો ભવિકલોકો નિર્મલવિવેકો સાવધાન થઇ મન ઉછડી
 સાંભલુ જિમ સદા સુખસંપત્તિ મિલુ યુગપ્રધાન સંપ્રતિવિજયમાન
 તપાગચ્છાધરાજ શ્રીહેમવિમલ સુરૂશ્વર તણા શુણુ તે વર્ણુધ

જે હુધ સુરશુરૂ મતિ સમાન

જે શુરૂ લઘુ વધ પંડપાચરૂ ચડયા

નિજ નિસ્તુષ વિદ્યાવાદબલિ વિવિધ વાહીદ્ર નડયા

શ્રી સુમતિ સાધુસૂરિ આનંદપૂરિ, સાહ શ્રી પાતરાજ
 ઇસિં નામિં પંચલાસ ગ્રામિ, અનેક દેસ વિદેશ નગર પુરતણા સંઘમેલી,
 જાણુ દુગ્ધમાંહિં શર્કશ લેલી

શ્રીહેમવિમલ સૂરૂદ્ર થાપી આપણી પ્રોઠ પદવી આપી

માર્ગણુતણા રૌરદ્રારિદ્ર દોર કાપી કીર્તિ પ્રતાપ દહદિશિ વ્યાપી

જે વિજયવંત ગચ્છનાયક શ્રી હેમવિમલસૂરિ

લઘુલંકા ત્રંબાવતી તણુ સુરતરૂ જેહે શુરૂ

સ્તંભતીર્થ ચતુર્માસક રહી દેવતાદત્ત સ્વમ લહી.

શ્રી શત્રુજય મહાતીર્થ યાત્રાતાણુ પ્રતિબોધ દીધુ

ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ મન મનોરથ કીધુ

ચેહવા શુણુતણુ પાર ન લહીઈ તે કવણુ કવણુ સંઘાધિપતિ કહીઈ

શત્રુજયના સંઘ-

લીલાપતિ સંઘપતિ લટુકિદ્ધ સંઘાહિવ કાલુ સુજસ લિદ્ધ

શ્રી જગણુવ જયવંત જોડિ જે પૂરવધ મગ્ગણુ તણાં કોડ

॥ ૯૬ ॥

શ્રી હેમ ખીમ લખરાજ લક્ષ વિતવેચઇ શ્રીવંત સંઘસુખ્ય

સંઘાહિવ સુણીઈ સાહસધીર પુણ્યવંત પ્રસિદ્ધિ પરનારિ વીર

॥ ૯૭ ॥

दिगम्बर शास्त्र कैसे बनें ?

२ संघभेद

(गतांसे चालु)

लेखक:-मुनि दर्शनविजयजी

श्रवण बेलगोलमें चन्द्रगिरि पहा-
डीके उपर चन्द्रगुप्त वस्ती (पार्श्वनाथ
वस्ती) की सामने १५ फीट ७ ईंच
लंबा ओर ४ फीट ७ ईंच चौड़ा कन-
डी-शिलालेख है। जिसमें खुदा है कि-
तीर्थंकर भगवान् महावीर स्वामी
के निर्वाण के बाद भगवान् परमऋषि

गौतमगणधर-साक्षान् शिष्य लोहार्य^{२०}
जम्बू-विष्णुदेव-अपराजित-गोवर्धन-
(प्रथम) भद्रबाहु-विशाख-प्रोष्ठिल-क्ष-
त्रिकार्य-जयनाम-सिद्धार्थ-घृतषेण-बु-
बुद्धिलादि गुरु एवं महापुरुषोंकी परं-
परामें अष्टांग निमित्तवेदी त्रिकालदर्शी
द्वितीय भद्रबाहुस्वामीने निमित्तोसे बारह

२० लोहार्यमुनि भगवान् महावीर स्वामीके हस्तदक्षीत शिष्य थे, वे ही
केवलज्ञान होनेके बाद भगवान् को गोचरी ला देते थे। देखिए पाठ —

१ श्री जिनदासगणि महत्तरजी आवश्यकसूत्र-निर्युक्ति की गाथा ४६३
पाणीयत्तं० की चूर्णमें लिखते हैं कि—

उप्पन्नणाणस्स उ लोहज्जो आणेति ॥

धन्नो सो लोहज्जो, खंतिखमो पवरलोहसरिसवन्नो ॥

जस्स जिणो पत्ताओ, इच्छइ पाणीहिं भोत्तुं जे ॥ १ ॥

किं तत्थ ता ण अडितं वा, भणितं च—

देविंदचक्कवट्ठी, मंडलिया ईसरा तलवरा य ॥

अभिगच्छंति जिणिंदं, गोयरवडियं न सो अडइ ॥ १ ॥

ऋषभदेवजी केसरिमलको पेढी-रतलाम से प्रकाशित, पृष्ठ २७१ ॥

२ आचार्यश्री मलयगिरिजी आवश्यक सूत्र-निर्युक्तिकी गाथा ४६३ पाणी-
पत्तं० की चूर्णमें लिखते ह कि—

उत्पन्नकेवलज्ञानस्य तु लोहार्य आनीतवान् ॥

तथा चोक्तं-उप्पन्नणाणस्स० ॥

—देवचन्द लालभाइ पुस्तकोद्धार फंड-सुरत्त, से प्रकाशित, पृ० २६८ ॥

वर्षांतक अकाल होनेका जान कर उ-
ज्जैनमें सबको कह सुनाया। अतः सारा
संघ उत्तरसे प्रयाण कर के दक्षिणकी
ओर चला। अल्प दिनोमें सुभिक्ष देश
में जा पहुंचा। जहां आचार्य प्रभाचंद्रने
उस भूमितलके ललामके सामान, विविध
दरखत एवं कृष्ण-हरि शिलाओं से
सुशोभित, सूर सिंह विगेरहसे व्याप्त,
बछोटी-बड़ी गुफावाला "कटवप्र" नाम

का पहाड देखा। अब आचार्यने अपना
अल्प आयु जान कर आनंद से तप-
समाधि की आराधनाके लिये समस्त
संघको पुछ कर, संघको एक शिष्यकी
साथ विदा करके, यहां बड़ी चौड़ी एवं
ठंडी शिलाओं के उपर अपने शरीरका
स्थापित करके समाधि मरण प्राप्त
किया। बादमें साथके ७०० मुनिओने
भी समाधिमरण पाया ॥

२१ चन्द्रगिरि पर्वतकी चन्द्रगुप्त वस्तीका शिलालेख

जितं भगवता श्रीमद्भर्मतोर्यविधायिना ।

वर्द्धमानेन सम्प्राप्त-सिद्धिसौख्यामृतात्मना ॥ १ ॥

लोकालोकद्वयाधारवस्तु स्थाणु चरिष्णु च ।

सच्चिदालोकशक्तिः स्वा व्यष्णुते यस्य केवला ॥ २ ॥

जगत्यचिन्त्य-माहात्म्य-पूजातिशयमीयुषः ।

तीर्थकृन्नामपुण्यौघमहार्हन्त्यमुपेयुषः ॥ ३ ॥

तदनु श्रीविशालेयज्ञयत्यथ जगद्धितम् ।

तस्य शासनमव्याजं प्रवादिमतशासनम् ॥ ८ ॥

अथ खलु सकलजगदुदयकरणोदिता।तशयगुणास्पदीभूतपरमजिनशासन-
सरस्समभिवर्धितभव्यजनकमलविकशनवितिभिरगुणकिरणसहस्रमहोतिमहावीरसवितरि परि
निर्वृत्ते भगवत्परमर्षि-गौतम गणधर-साक्षाच्छिष्य लोहार्य-जम्बु-विष्णुदेव-अपरा-
जित-गोवर्धन-भद्रबाहु-विशाख-प्रोष्ठिल-क्षत्रिकार्य-जयनाम-सिद्धार्थ-धृतषेण-बु-
द्धिलादि गुरु-परमपरोण क्रमाभ्यागतमहापुरुषसन्तति समवद्योतितान्वय भद्रबाहुस्वामिना
उज्जयिन्याम् अष्टाङ्गमहानिमित्त-तत्त्वज्ञेन त्रैकाल्यदर्शना निमित्तेन द्वादशसंवत्सरकाल-
वैषम्यमुपलभ्य कथिते सर्वसंघ उत्तरापथात् दक्षिणपथं प्रस्थितः आर्षेणैव जनपदं अनेक-
ग्रामशतसंख्यमुदितजनधनकनकशस्यगोमहिषाजाविकलसमाकीर्णम् प्राप्तवान् अतः आचा-
र्यप्रभाचन्द्रेणामावनिंतलललामभूतेऽथास्मिन् कटवप्रनामकोपलक्षिते विविधतरुवरकुसुमद-
लावलविकचनशबलविपुलसजलजलदनिवहनीलोपलतले वराहद्वीपव्याप्रक्षेतरक्षुव्याल-
मृगकुलोपचितोपत्यका-कन्दर-दरी-महा-गुहा-गहनभोगवति समुत्तुङ्गशृङ्गे शिखरिणि

द्विगम्बर शास्त्र कैसे अने ?

८६

ऊपर लिखित १० प्रमाणोंसे ज्ञात होता है कि-दिगम्बर ग्रन्थकारोंने दि-गम्बर सम्प्रदायकी प्राचीनता, मौर्य-चंद्रगुप्तकी दिगम्बरी-दीक्षा एवं श्वेताम्बर मतकी अर्वाचिनता सिद्ध करनेके लिए बड़ी भारी चेष्टा की है, और भद्रबाहुस्वामीके नामपर बड़ी बड़ी गप्पे चलाई हैं, कि-जैसी हमें भट्टारक रत्न-नंदी कि कृतिमें पाइ जाती हैं ॥

ऊपरके प्रमाणोंकी ऐतिहासिक-जांच की जाय, तो उनमें नं. १, ४, ६, ७, ९ व १० की वार्ता कुछ विश्वास के योग्य है ।

जिनका सारांश यह है—

द्वितीय भद्रबाहुस्वामीके समयमें १२ वर्षका अकाल गिरा । आचार्य संघ को साथमें लेकर दक्षिणमें-कटवप्रमें जा पधारें । संघको एक मुनिजीके साथ आगे वहनेकी फरमाश की ओर आपने साधुओंकी साथ एक पहाड़ी के ऊपर अनशन स्वीकारा । संघकी साथमें गये मुनिजी जिन्दे रहे, वे अकालके पश्चात् दक्षिण से लोटकर उत्तरमें आये । बाद में ही श्वेताम्बर दिगम्बरका भेद हुआ । दक्षिणाचार्य श्रवण बेलगोलमें पधारें,

उनकी पास कोई चन्द्रगुप्तने दीक्षा ली । उसी चन्द्रगुप्तने ही वहां पहाड़ी पर तीर्थङ्कर भगवान् व भद्रबाहुस्वामीको उपासना की, अतः चन्द्रमुनिको वह ध्यानभूमि का नाम “चंद्रगिरि” रक्खा गया ॥

हमें विश्वास है कि—“द्वितीय भद्रबाहु” यह उपनाम है, जैसा सम्राट् सम्प्रतिको पुण्याश्रव कथाकोशमें चन्द्रगुप्त नाम दिया है । इस प्रकार दक्षिणाचार्य और चन्द्र (गुप्त गुप्त) ये भी उपनाम ही हैं । उन सबके असली नाम १ वज्रस्वामी, २ वज्रसेनसूरि और ३ चन्द्रसूरि हैं । उनके परिचय उपर-सा ही श्वेताम्बर साहित्य में मिलते हैं ।

दिगम्बर लेखको सिलसिलावार जैन इतिहास से बिलुडे हुए थे, एवं श्वेताम्बर जैन साहित्य से अनभिज्ञ थे, अतः उन्होंने ने कल्पना की दौड से इतिहास बनाना शुरू कर दिया, जो श्वेताम्बर दिगम्बर के भेद में दिवाल-सा बन चूके है । भद्रबाहुचरित्र भी इसी ही ढंग के आविष्करण है ।

श्वेताम्बर साहित्य में उल्लेख है कि—

जीवितशेषम् अल्पतरकालम् अबबुध्याध्वनः सुचकितः तपःसमाधिम् आराधयितुम्, आपृच्छय निरवंशेषेण संघम्, विमृज्य शिष्येणैकेन, पृथुलकास्तोर्णतलासु शिलासु शी-तलासु स्वदेहम् सन्न्यस्याराधितवान् क्रमेण सप्तशतम् ऋषीणाम् आराधितम् इति जयतु जिनशासनम् ॥

जैन सिद्धांतभास्कर किरण १ पत्र १५ से उद्धृत ॥

श्रीवज्रस्वामीजी १० पूर्वां के धारक थ, जाति स्मरण ज्ञानवाले थे. विद्या-लब्धि से युक्त थ। आपने १२ वर्षोंके अकाल मचतुर्विध संघको “पुरी” में ले जा रक्खा। बाद में आपने दक्षिण में विहार किया, अपने शिष्य आचार्य वज्रसेनसूरिको जिन्दा रहने की आज्ञा दे कर अकालकी शान्ति-सुभिक्षा का निशान बताया, और एक पहाड़ी पर जा कर सभी साधुओं के साथ वीर निर्वाण संवत् ५८४ में अनशन किया। जिस पहाड़ का नाम है “रथवर्तगिरि” श्रीवज्रस्वामीजीने एक क्षुल्लक को अनशन से रूका था, उसिने रूकावटके स्थानमें ही अनशनव्रत स्वीकारा। आचार्य वज्रसेनसूरिने सोपारकनगर (सोपारा-बम्बई) में सुभिक्ष के निशानसे श्रेष्ठ जिनदन के सारा कुटुम्ब को मृत्यु से बचाया व उन्हें जिनदीक्षा दी। श्रेष्ठ जिनदत्त शेटानी ईश्वरी ओर उसके पुत्र नागेन्द्रचन्द्र (चन्द्रगुप्त) निवृत्ति व विद्याधर जैनश्रमण बनें। उन चारों बन्धुआ से चार कुल निकले हैं। उन में चन्द्र (चन्द्रगुप्त) सूरिकी शिष्य परंपरा चन्द्रकुल के नामसे विख्यात है ॥ २२

(आवश्यक निर्युक्ति-वृत्ति, चूर्णि, मरणसमाधि पद्मत्रय गाथा ४६८ से ४७८, कल्पसूत्र-वृत्ति)

मतलब यह है कि—वज्रस्वामी (द्वितीय भद्रबाहुस्वामी) वज्रसेनसूरि (दक्षिणाचार्य) चन्द्रसूरि (चन्द्रगुप्ति) ओर उनके शिष्य प्रसिद्ध स्तुतिकार सामंतभद्र (स्वामी समन्तभद्र) को श्वेतम्बर दिगम्बर दोनों समाज यानी सारा जैन आलम पूज्यतम मानते थे—मानते हैं। श्वेतांबर दिगम्बर का सम्प्रदाय भेद उनेंके समयमें नहीं था, किन्तु नींव गडी थी ॥

जैन साहित्य में लिखा है कि—रथवीरपुरमें सहस्रमल-शिवभूति नामका राजमान्य साहसिक पुरुष था। उसने आचार्य कृष्णाचार्य की पास जैन दीक्षा ली। राजाने एक दिन उसे रत्नकंबल वस्त्र दिया। शिवभूति मुनि बहु मूल्यवान् मुलायम व दुष्प्राप्य के जरिए उस रत्नकंबलको बहोत संभालते थे, बांधकर रखते थे। आचार्यने देखा कि -शिवभूतिके दिलमें रत्नकंबलने ममताकी बुनियाद जमा दी है। जहां ममता है वहां परिग्रह है, तो इस ममता की जड़ उखाड़ देना चाहिए। (अपूर्ण)

२२ श्रवण बेलगोलके शिलालेख नं० १०८ में भी चन्द्र (गुप्त) से चन्द्रकुलकी उत्पत्ति मानी है— तदीयवंशाकरतः प्रसिद्धा—दभूददोषा यति रत्नमाला ॥ यह श्लोकमें जो सूचन है वो ही अर्थसूचन विशाखदत्त (वि-शाख-दत्त)नाममें भी है।

આવતા અંકનો

૨ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬

-દિગમ્બરોની ઉત્પત્તિ

આ૦ સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજી

આગમના ગંભીર પરિશીલન અને દીર્ઘ વિચારણાને અંતે
નિર્ણિત કરેલાં કેટલાંએક સત્ય સૂત્રો

-સંતબાણની વિચારણા

આ૦ વિજયલલિત સૂરીશ્વરજી

સ્થાનક માગિ સાધુ સૌભાગ્યચંદ્રજીએ ફેલાવેલ કલ્પિત
કથાનો સણસણતો જવાબ

-પ્રભુશ્રી માણિક્યદેવ

ઉ૦ પદ્મવિજયજી ગણી

કર્ણાટકના સુપ્રસિદ્ધ તીર્થ કુલ્પાકળની ધટનાઓનું
ઐતિહાસિક અવતરણ.

-સમીક્ષા ભ્રમાવિષ્કરણ

ઉ૦ લાવણ્ય વિજયજી

દિ૦ પં૦ અજીત પ્રસાદ શાસ્ત્રીને ન્યાયપુરઃસર આપતો
જવાબ

-દિગમ્બર શાસ્ત્ર કૈસે બનેં ?

-જિન-મંદિર

મુનિદર્શન વિજય

-મથુરા કલ્પ

મુનિ ન્યાય વિજય

સદીઓ પહેલા આગેબાયેલ મથુરાનો ઇતિહાસ તથા પ્રાસંગિક
ઐતિહાસિક જ્યોતિષરોનો પરિચય૦

-સરસ્વતી

સારામાઈ નવાબ

સરસ્વતી સંબંધી તલસ્પર્શી વિચારણા
વિગેરે વિગેરે